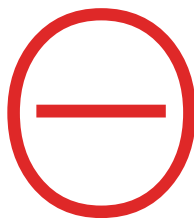

ΔΗΜΟΣ ΛΕΥΚΗΣ

Σ Τ Η Ν Α Υ Ρ Α

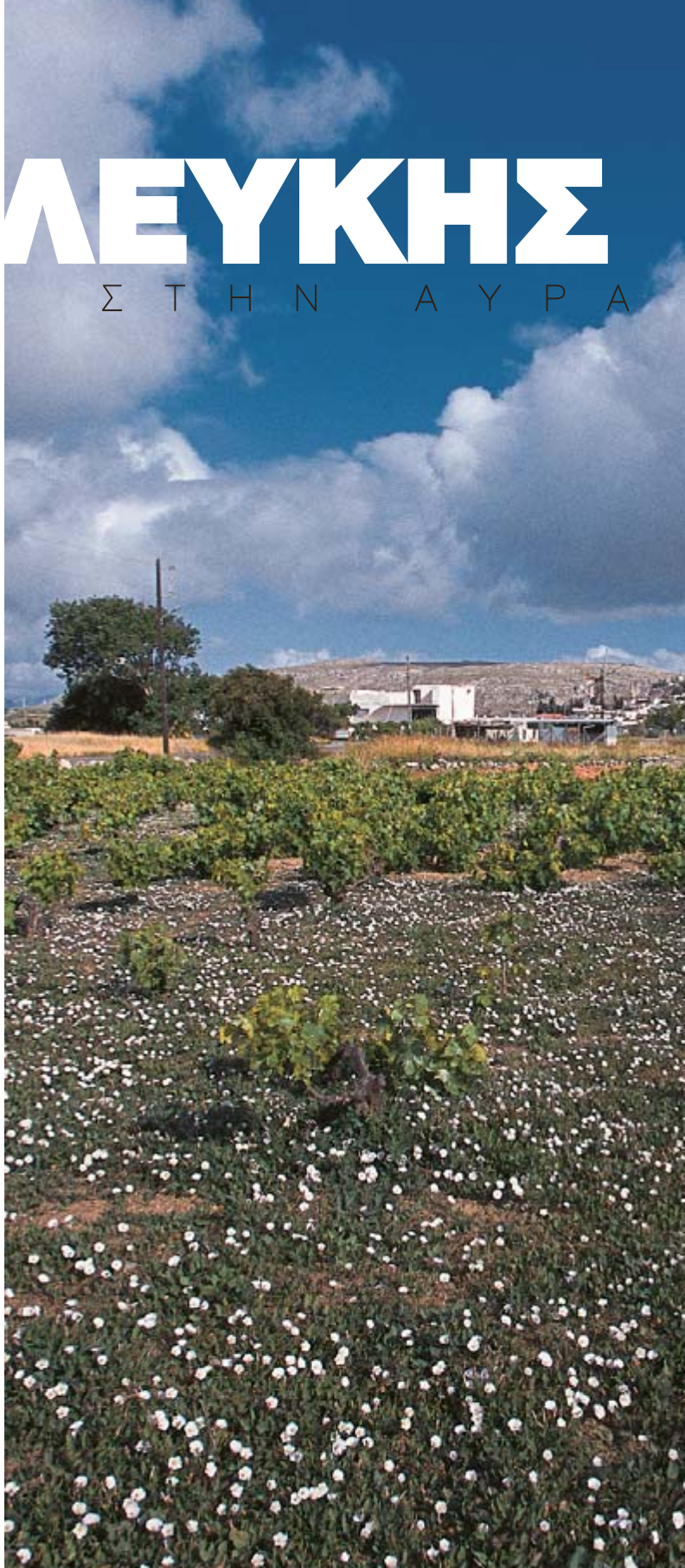
α υπάρχουν σίγουρα κι άλλοι τόποι με σπάνιες ομορφιές, με ιστορία τόσο μακροαίωνα τόσο πολυτάραχη τόσο γεμάτη εναλλαγές, αγωνίες και αγώνες όπως αυτή του τόπου μας.

Συχνά παρατηρεί ο σπουδαστής αυτού του τόπου το πέρασμα από την απόλυτη γαλήνη και ημερότητα στην υπέρμετρη αγριάδα, από την καρπερή θηλυκότητα στην τραχιά αρρενωπότητα του φυσικού του τοπίου, από τη δραματική ένταση στα πολιτιστικά επιτεύγματα.

Τολμώ να πω, όχι εμπνευσμένος από κάποιον τοπικισμό, ότι η γοητεία της περιοχής μας μοιάζει με εκείνη των παραμυθιών των παιδικών μας χρόνων κατά την έκφραση του Στέφανου Ξανθουδίδου.

Ευχαριστώ το Ελληνικό Πανόραμα που μας έδωσε τη δυνατότητα να ξετυλίξουμε τις ομορφιές του μικρού και απομονωμένου Δήμου μας.

Γιάννης Δρακάκης
Δήμαρχος Λεύκης

Τ Ο Υ Λ Ι Β Υ Κ Ο Υ

ΚΕΙΜΕΝΟ : ΘΕΟΦΙΛΟΣ Δ. ΜΠΑΣΓΙΟΥΡΑΚΗΣ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ : ΑΝΝΑ Α. ΚΑΛΑΪΤΖΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όταν, πριν από ένα περίπου χρόνο, γνωρίζαμε για πρώτη φορά το Κουφονήσι Σητείας, πιστεύαμε, πως η ευρύτερη περιοχή μας είχε δώσει ό,τι καλύτερο μπορούσε. Και δεν είχαμε άδικο. Ήταν στ' αλήθεια το Κουφονήσι ένας τόπος ξεχωριστός όχι μόνον για το εξωτικό του περιβάλλον αλλά και για την μέγιστη αρχαιολογική του σημασία. Αποδείχτηκε ωστόσο, πως το μικρό νησί ήταν μόνον η "αιχμή του δόρατος". Μια σύντομη περιήγηση με τον Δήμαρχο **Γιάννη Δρακάκη** στο Δήμο **Λεύκης** - στην επικράτεια του οποίου ανήκει το Κουφονήσι - μας αποκάλυψε έναν τόπο απρόσμενα συναρπαστικό.

-Εδώ θα θέλαμε να περάσουμε τις διακοπές μας το επόμενο καλοκαίρι, ήταν η πρώτη μας ενθουσιώδης αντίδραση.

-Και τι σας εμποδίζει να το κάνετε; ήταν η απάντηση του Δημάρχου. Αν μ' αυτά που σε λίγες ώρες προλάβετε να δείτε δηλώνετε ενθουσιασμένοι, τότε, μ' αυτά που πρόκειται ακόμα ν' ανακαλύψετε, θα μαγευθείτε.

Ένα χρόνο αργότερα αποδείχτηκε πόση αλήθεια έκρυβαν τα λόγια του, και πόσο άτυχοι είμασταν εμείς, που είχαμε μόνο ένα δεκαήμερο στη διάθεσή μας.

ΤΑ ΣΥΝΑΡΠΑΣΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΛΕΥΚΗΣ

Τι το ιδιαίτερο όμως έχει ο Δήμος Λεύκης, που τον κάνει τόσο επιθυμητό προορισμό σε Έλληνες και ξένους; Θα λέγαμε επιγραμματικά ότι είναι η **μαγνητική ποικιλομορφία του**. Σπάνια συναντάει κανείς, μια τέτοια αρμονική συνύπαρξη στοιχείων φυσικού περιβάλλοντος τόσο αντίθετων μεταξύ τους. Ξεκινάμε να βαδίζουμε σε παραλίες νοχηλικές, επίπεδες, με κατάλευκη αμμουδιά και γαλαζοπράσινα νερά. Και αμέσως μετά ορθώνονται μπροστά μας ακτές εχθρικές και απόκρημνες, θαλασσοδαρμένες, που έχουν για μοναδική τους συντροφιά το βογγητό του ανέμου και τις κραυγές απ' τα θαλασσοπούλια. Κι εκεί που πιστεύουμε, πως αυτός ο γκρεμός ποτέ δεν θα τελειώσει, γλυκαίνει ξαφνικά και πάλι η ακτή κι ανάμεσα στους βράχους σχηματίζει μια γαλήνια αγκαλιά, ένα

καταφύγιο μικρό και απρόσμενο.

Το ίδιο γοητευτική μες' τις αντιθέσεις της είναι και η στεριά. Ενώ διατρέχουμε την ήρεμη πεδιάδα του **Ξερόκαμπου**, καταπράσινη με το ειρηνικό δέντρο της ελιάς, ξαφνικά το τοπίο γιγαντώνεται, τα χρώματα σκληραίνουν, ένα φαράγγι ανοίγει σαν τεράστια χοάνη και κατατρώνει τις πλαγιές, αμέτρητες σπηλιές φωλιάζουν στους κατακόρυφους γκρεμούς και μας γεμίζουν θαυμασμό και δέος. Μα τούτος ο αγριότοπος, που λες κι είναι φτιαγμένος μόνον γι' αγριοκάτσικα κι αρπακτικά πουλιά, αντί να μας αποδιώξει μακριά του, μας γνέφει φιλικά, μας καλεί να μας δείξει το ωραίο του μονοπάτι στο βάθος

Καθώς χαμηλώνει ο ήλιος, ρίχνει το τελευταίο του φως στις ανεμογεννήτριες του λόφου του Χανδρά. Κάτω χαμηλά ο κάμπος έχει καλυφθεί μ' ένα αδιαπέραστο στρώμα από σύννεφα.

της χαράδρας, να ημερέψει τη ματιά μας με τα χρώματα της πικροδάφνης, και του σπάρτου, να μας γεμίσει με τα αρώματα της ρίγανης, του θυμαριού και του φασκόμηλου.

Και οι άνθρωποι όμως δεν έμειναν αμέτοχοι σ' αυτό το πανηγύρι που έστησε γύρω τους η φύση. Δούλεψαν τη γη τους με επιμέλεια και αγάπη για αιώνες, μεταμόρφωσαν το σκληρό ασβεστολιθικό έδαφος σε απέραντους ελαιώνες και αμπελώνες. Κατάφυτες οι πλαγιές και

τα οροπέδια, κλίματα και ελιόδεντρα συναγωνίζονται σε τάξη και ομορφιά, χαίρεται το μάτι να πλανιέται ανάμεσα στους τόσους κυματισμούς του πράσινου. Και μέσα σ' όλη αυτή την ευλογία της γης προβάλλουν πού και πού οι οικισμοί και τα εξωκκλήσια, με την παράδοση και την ιστορία τους, έργα κι αυτά των ανθρώπων κομψά, περιποιημένα και όμορφα. Αυτό τον ξεχωριστό τόπο, ξεκινάμε τώρα να γνωρίσουμε.

Τμήμα της περίφημης ελικοειδούς διαδρομής από την Ζήρο στον Ξερόκαμπο. Κάτω χαμηλά η θαυμάσια παραλία "Μαξιδά Άμμος", μπροστά της οι τρεις βραχονησίδες "Καβάλοι" και δίπλα ένα τμήμα του Ξερόκαμπου.

Η ΑΦΙΞΗ ΣΤΗ ΖΗΡΟ

Αν παρατηρήσει κανείς παράλληλα τους χώρες της Κρήτης, της Ελλάδας και της Ευρώπης διαπιστώνει αμέσως, ότι ο Δήμος Λεύκης κατέχει μια πρωτότυπη τριπλή πρωτιά. Είναι ταυτόχρονα το **νοτιοανατολικότερο σημείο** και των τριών αυτών γεωγραφικών ενοτήτων. Μόλις 40 λοιπόν μέρες μετά τη μοναδική εκείνη εμπειρία μας στη Γραμβούσα και στον Μπάλο, στο βορειοδυτικότερο σημείο της Κρήτης, ξεκινάμε το νέο μας αυτό οδοιπορικό στο διαμετρικά αντίθετο σημείο του νησιού, το νοτιοανατολικότερο.

Παρά την ήδη αυξημένη τουριστική κίνηση, καλύπτουμε σχετικά γρήγορα την απόσταση των 60 χιλιομέτρων από το αεροδρόμιο του Ηρακλείου ως τον Άγιο Νικόλαο. 22

χιλιόμετρα μετά την ωραία πρωτεύουσα του νομού Λασιθίου φτάνουμε στην βασική διασταύρωση, που προς τα νότια οδηγεί στην Ιεράπετρα, ενώ προς τα ανατολικά περνάει από τη Σητεία. Ο πρώτος δρόμος είναι ευκολότερος και συντομότερος, απέχει 80 περίπου χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα του Δήμου Λεύκης, τη **Ζήρο**. Ο άλλος δρόμος, μέσω Σητείας, είναι κατά 15 περίπου χιλιόμετρα μακρύτερος, με πολλές δύσκολες στροφές αλλά οπωσδήποτε θεαματικότερος. Ρωτάω την Άννα ποια από τις δυο διαδρομές προτιμάει ν' ακολουθήσουμε. Σκέφτεται μερικά δευτερόλεπτα και...βέβαια επιλέγει το δρόμο της Σητείας. Περνάμε τις περίφημες στροφές και τη Σητεία, σιγά-σιγά εγκαταλείπουμε τη θάλασσα κι ανηφορίζουμε. Κατάφυτες πλαγιές με ελαιώνες, "**Συγιά**", "**Παπαγιαννάδες**", είμαστε ήδη στο Δήμο

Λεύκης, "Ετιά", "Αρμένιοι", "Χανδράς", οροπέδια σε υψόμετρο 600 σχεδόν μέτρων με απέραντους αμπελώνες.

Βράδυ πια φτάνουμε στη Ζήρο. Ο Μάης πλησιάζει προς το τέλος του στο υψόμετρο όμως των 590 μέτρων της πλατείας η νυχτερινή ατμόσφαιρα είναι δροσερή. Αρκετοί άνθρωποι πηγαινοέρχονται στον κεντρικό δρόμο ή είναι καθισμένοι έξω απ' τα καφεενεδάκια. Είναι η όμορφη τούτη εποχή μετά το τέλος του χειμώνα, που ο Έλληνας ξαναρχίζει ν' αποζητάει το ύπαιθρο, οι τοίχοι του σπιτιού του μοιάζουν με φυλακή.

Ο Δήμαρχος Γιάννης Δρακάκης μας καλωσορίζει στο Δημαρχείο. Είναι τόσο ευχάριστο να ξαναβρίσκεισαι με φίλους μετά από 10 μήνες σ' αυτή την εσχαιτιά της Κρήτης. Μετά από λίγο τσουγκρίζουμε τα ποτήρια μας σ' ένα από τα κεντρικά ταβερνάκια του χωριού. Γεμίζει το τραπέζι μας με τυροπιτάκια, χορτοπιτάκια, κεφτεδάκια, χοχλιούς κι ένα σωρό άλλες νοστιμιές της Κρητικής κουζίνας. Κι ενώ ήδη με όλα αυτά έχουμε χορτάσει, καταφθάνει στο τέλος μια τεράστια πιατέλα με παϊδάκια, από τα ωραιότερα που έχουμε ως τώρα δοκιμάσει.

-Αναρωτιέμαι Δήμαρχε, μήπως το κεντρικό θέμα του άρθρου πρέπει να έχει προσανατολισμούς γαστρονομικούς.

-Αυτό είναι επιλογή δική σας. Να είστε όμως σίγουροι πως στην περιοχή μας, που είναι βέβαια μακριά από τα μεγάλα αστικά κέντρα και τις συνήθειες του μαζικού τουρισμού, όλα τα μαγαζιά που προσφέρουν φαγητό μαγειρεύουν σαν στο σπίτι τους, με τα ίδια αγνά υλικά, τα ίδια ντόπια προϊόντα και τις ίδιες πατροπαράδοτες συνταγές.

Ήδη όμως πλησιάζουμε μεσάνυχτα και το ταξίδι μας δεν έχει ακόμα τελειώσει. Το σημείο διαμονής μας δεν βρίσκεται στη Ζήρο αλλά στον **Ξερόκαμπο**, τουλάχιστον 20 χιλιόμετρα μακριά από τη Ζήρο. Ο δρόμος που μας χωρίζει από τον τελικό μας προορισμό δεν είναι μια συνηθισμένη διαδρομή. Είναι περισσότερο μια ελικοειδής χάραξη στις αλλεπάλληλες πλαγιές ενός ορεινού όγκου, που από υψόμετρο 650 περίπου μέτρων καταλήγει στην ακτή και συνδέει τον Ξερόκαμπο με τη Ζήρο. Ο ασφαλοτάπητας είναι καινούργιος και καλός, οι φουρκέτες όμως κι οι στροφές

πλησιάζουν τις 60. Κάποιους τους φοβίζει, άλλους τους κουράζει, για μας όμως αυτή η διαδρομή είναι ταυτόσημη με την υψηλή οδηγική ευχαρίστηση.

Την ώρα που κατηφορίζουμε απ' τη Ζήρο - περασμένα πια μεσάνυχτα - το μόνο που βλέπουμε μπροστά μας είναι οι αλλεπάλληλες στροφές. Έχει όμως και τούτη η ώρα τις εκπλήξεις της. Μικρά, ευκίνητα πλασματάκια, ξεπηδούν συνεχώς μπροστά μας, μένουν για λίγα δευτερόλεπτα ακίνητα απέναντι στα φώτα του αυτοκινήτου κι ύστερα εξαφανίζονται με γρήγορα πηδήματα στις κακοτράχαλες πλαγιές. Είναι τα νεαρά, χαριτωμένα λαγουδάκια, ηλικίας μόλις μερικών εβδομάδων, που αφθονούν σ' αυτή την περιοχή. Δυο φορές η Άννα πλησιάζει σε απόσταση μικρότερη των τριών μέτρων μα πάντα - την τελευταία στιγμή - το λαγουδάκι της ξεφεύγει, αγνοώντας την αγαθότητα των προθέσεών της.

Τούτη την ώρα ο Ξερόκαμπος, αραιοκατοικημένος όπως είναι, μοιάζει κοιμισμένος. Μερικά σημεία ωστόσο είναι φωτισμένα. Είναι κάποια ταβερνάκια που κρατάνε ακόμα τους πελάτες τους. Δεν δυσκολευόμαστε να βρούμε την ταβέρνα και τα ενοικιαζόμενα διαμερίσματα του **Κώστα** και της **Βέρας**. Μια παρέα Γερμανών - συμπεριφερόμενοι ως γνήσιοι Έλληνες ξενύχτες - συνεχίζουν ν' απολαμβάνουν την ηρεμία της νύχτας. Αρνούμαστε ευγενικά το κέρασμα του Κώστα και αποσυρόμαστε στο διαμερισμάκι μας, σ' αυτή την ακρότατη γωνιά της Κρητικής γης, μερικές εκατοντάδες μέτρα μακριά απ' τα νερά του Λιβυκού.

ΞΕΡΟΚΑΜΠΟΣ ΛΕΥΚΗΣ ΔΙΑΚΟΠΕΣ ΣΤΟΝ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟ

Τη σιγαλιά της νύχτας και το μονότονο τραγούδι των γρύλων διαδέχονται οι ήχοι της ημέρας. Είναι ο πρωινός γαμπής, που στη στεριά σείει ασταμάτητα τα κλαδιά απ' τα καλάμια και τις πικροδάφνες, ενώ στη θάλασσα δίνει ένταση και ροπή στο κύμα που ξεσπάει στην ακτή. Παίρνουμε το πρωινό μας αγναντεύοντας το Λιβυκό ανάμεσα από ελιόδεντρα, πικροδάφνες τεσσάρων χρωμάτων και άφθονα περιποιημένα λουλούδια. *-Μ' αυτή την όψη ο Ξερόκαμπος δεν*

Στο χαμηλό παράλιο ύψωμα "Φαρμακοκέφαλο" του Ξερόκαμπου ανασκάφτηκε από το 1984 μια σημαντική πόλη των Ελληνιστικών κυρίως χρόνων, με τη διεύθυνση του αείμνηστου Αρχαιολόγου Νίκου Παπαδάκη. Η πόλη εκτείετο σε συνολική επιφάνεια 12 στρεμμάτων και περιβάλλετο από ισχυρό τείχος του οποίου σώζεται τμηματικά το κατώτερο μέρος. Ήρθαν στο φως σημαντικά ευρήματα, που σήμερα κοσμούν τις προθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου Σητείας.

δικαιολογεί καθόλου το όνομά του, παρατηρεί η Άννα.

-Δεν ήταν πάντα έτσι, της απαντάω. Μόλις τις τελευταίες δεκαετίες που ξανάρχισε η επιστροφή των κατοίκων, έπαιξε να είναι "ξερόκαμπος" ο τόπος.

Δεν είναι όμως νέος ο οικισμός του Ξερόκαμπου. Σύμφωνα με τα στοιχεία του αείμνηστου αρχαιολόγου **Νίκου Παπαδάκη**, οι αρχαίοι - εκτός από τη φυσική ομορφιά του τοπίου - είχαν ήδη εντοπίσει τη στρατηγική σημασία του χώρου στη ναυσιπλοΐα των ανατολικών ακτών της Κρήτης. Έτσι η ζωή στο χώρο αρχίζει πολύ νωρίς γύρω στα τέλη του 5ου π.Χ. αιώνα. Η ακμή του ωστόσο πρέπει να τοποθετηθεί λίγο αργότερα, τον 3ο

και 2ο π.Χ. αι. δηλαδή στα Ελληνιστικά χρόνια. Ήταν τότε, που οι εμπορικές σχέσεις με τα Δωδεκάνησα και κυρίως με την Κάλυμνο και Ρόδο είχαν γνωρίσει μεγάλη ανάπτυξη. Αυτό αποδεικνύεται από τα πλούσια ανασκαφικά ευρήματα στην περιοχή, όπως νομίσματα, σφραγίδες στις λαβές των αμφορέων που μετέφεραν κρασί, αγγεία ειδώλια και κοσμήματα.

Η ζωή στον Ξερόκαμπο συνεχίστηκε και μετά τους αρχαίους χρόνους, αφού ο τόπος αναφέρεται στην ενετική απογραφή του 1583 με 47 κατοίκους. Από τις αρχές του 17ου αιώνα φαίνεται πως αρχίζει η εγκατάλειψη και η παρακμή. Οι επιδρομές των Τούρκων στα παράλια εξαναγκάζουν τον πληθυσμό να

καταφύγει στην ενδοχώρα, πιθανότατα στη Ζήρο ή στην Ζάρο. Έτσι ο Ξερόκαμπος απουσιάζει εντελώς από τις απογραφές των Τούρκων του 1671 και 1881, ενώ δεν αναφέρεται ούτε στην απογραφή του 1928. Μόλις τις τελευταίες δεκαετίες, με τη φύτευση των εκτεταμένων ελαιώνων και την ήπια τουριστική ανάπτυξη, ξαναβρίσκει ο Ξερόκαμπος την οικιστική του ταυτότητα.

Η νέα μορφή που απόκτησε ο τόπος έχει συμβάλει στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος ιδανικού για διακοπές, σε συνθήκες **ύψιστης ηρεμίας και γαλήνης**. Ουσιαστικά ο Ξερόκαμπος είναι μια μεγάλη επίπεδη έκταση μήκους τριών περίπου χιλιομέτρων και πλάτους αρκετών εκατοντάδων μέτρων, που εκτείνεται από τα ανατολικά προς τα δυτικά. Το όριο προς τα νότια είναι η θάλασσα, ενώ προς τα βόρεια ένας συμπαγής όγκος από τραχύτατους ασβεστολιθικούς λόφους που διακόπτονται από θεαματικά φαράγγια. Η

πυκνή δεντροφύτευση με ελαιώνες, η αραιότατη διασπορά οικιών και καταλυμάτων, πολύ δύσκολα παραπέμπουν στην κλασική έννοια του οικισμού με το γνωστό, ασφυκτικό δομημένο περιβάλλον. Εκείνο όμως το χαρακτηριστικό που αναδεικνύει την περιοχή σε κορυφαίο προορισμό θερινών διακοπών είναι η **ποιότητα και πολυμορφία** της ακτογραμμής. Πρόκειται στην ουσία για μια αδιάκοπη εναλλαγή κόλπων και όρμων που σχηματίζονται σ' ένα συνολικό μήκος τουλάχιστον πέντε χιλιομέτρων. Όλοι σχεδόν αυτοί οι κολπίσκοι καλύπτονται με θαυμάσια αμμουδιά ή λεπτό βοτσαλάκι, ο βυθός είναι φιλικός και βαθθαίνει ομαλά, τα νερά είναι διαυγέστατα, μ' αυτό το εξωτικό χρώμα τυρκουάζ. Η πρόσβαση είτε με το αυτοκίνητο είτε με τα πόδια, είναι ευχερέστατη σε όλες τις ακτές, μέσα σε ελάχιστα λεπτά μπορεί κάποιος να βρεθεί από το δωμάτιό του στα εξάισια αυτά νερά του Λιβυκού. Τόσο ο

Μερικοί από τους περίφημους ορμίσκους του Ξερόκαμπου, κάτω από τον αρχαιολογικό χώρο του Αγίου Νικολάου.

Το περίφημο Φαράγγι του Χαμαίτουλου, που ξεκινάει πάνω από το χωριό και καταλήγει στις παραλίες του Ξερόκαμπου.

Ο μικρός ναός του Αγ. Νικολάου στο "Φαρμακοκέφαλο" του Ξερόκαμπου, ο οποίος θεμελιώθηκε το 1895, ένα χρόνο προτού ταφεί εκεί, στη ναόσχημη κατασκευή που είναι δίπλα, ο πλούσιος Ιεραπετρίτης Εμμ. Λιαπάκης, που πέθανε ενώ ταξίδευε στην Κάσο για να γλυτώσει από τους Τούρκους.

Μέσα από τα νερά του Λιβυκού ορθώνουν τον απόκρημνο όγκο τους οι βραχονησίδες Καβάλοι, απέναντι από τον Ξερόκαμπο. Σπς απρόσπετες πλαγιές τους βρίσκουν καταφύγιο τα περίφημα αρπακτικά θαλασσοπούλια, τα "Βαρβάκια" (*Falco eleonorae*). (Δεξιά)

οικογενειάρχης όσο και ο μοναχικός κολυμβητής θα βρουνε στον Ξερόκαμπο την παραλία που τους εκφράζει. Αν πάλι κάποιος απαιτητικός κολυμβητής ή λάτρης του βυθού αναζητάει εντονότερες συγκινήσεις από τις γαλήνιες αμμουδιές, δεν έχει παρά να βουτήξει και ν' αρχίσει να εξερευνά τις βραχώδεις παραλίες ή να επιχειρήσει μια διάσχιση μερικών εκατοντάδων μέτρων ως τις τρεις θεαματικές και απόκρημνες βραχονησίδες, τους **"Καβάλους"**. Με μια λιγόλεπτη αλλά προσεκτική αναρρίχηση στους βράχους των νησίδων, μπορεί να αισθανθεί σαν να ταξιδεύει στην κορυφή ενός άλμπουρου στη μέση του πελάγου.

Στις παραλίες του Ξερόκαμπου περνάμε ώρες ατελείωτες. Άλλοτε χαράματα, πριν ψηλώσει ακόμα ο ήλιος, τότε που σκιές, χρώματα και σχήματα παιχνιδίζουν με τις πρώτες αδύνατες ακτίνες. Άλλοτε μες το καταμεσήμερο, για να νιώσουμε τη ζέση της αμμουδιάς και του αέρα σ' όλη τους την ένταση, σ' αυτή την πιο νότια κι εξωτική άκρη της Κρήτης. Κι άλλοτε πάλι στις γαλήνιες στιγμές του δειλινού, τότε που αρχίζει να καταλαγιάζει ο γαριπής και πέφτει η ηρεμία της νύχτας.

Κάποιες στιγμές το Λιβυκό ήταν ήσυχο και κάποιες άλλες βουερό και ανταριασμένο, μα πάντα ήταν σαγηνευτικό και όμορφο, πάντα κάτι καινούργιο είχε να μας δώσει.

Ένα και μοναδικό Φοινικόπτερο (Φλαμίγκο) βηματίζει στα ρηγά νερά της "Αλατσολίμνης", στα ανατολικά του Ξερόκαμπου. Μέχρι το 1965, που απαγορεύτηκε από το Κράτος, γινόταν συγκομιδή αλατιού από τους κατοίκους. Δυτικότερα στην ίδια παραλία εντοπίστηκε σύστημα παραθαλάσσιων αλυκών, που χρησιμοποιούσαν οι κάτοικοι της αρχαίας πολιτείας για την εξαγωγή και ίσως εμπορία αλατιού στα ελληνιστικά χρόνια.

ΑΠΟ ΤΗ ΓΟΗΤΕΙΑ ΤΟΥ
ΞΕΡΟΚΑΜΠΟΥ ΣΤΑ ΘΑΥΜΑΣΙΑ
ΟΡΟΠΕΔΙΑ ΤΗΣ ΖΗΡΟΥ

Κάθε πρωί που ξημερώνει η μέρα, συνειδητοποιούμε όλο και περισσότερο πόσο μεγάλο προνόμιο είναι να μένει κανείς σ' αυτό τον τόπο. Και μολονότι είμαστε αντίθετοι στη συχνή επανάληψη, δικαιολογούμε απόλυτα τους ξένους τουρίστες, που πολλοί απ' αυτούς έχουν επιλέξει ως μόνιμο σημείο διακοπών τους, για πολλά συνεχόμενα χρόνια τον Ξερόκαμπο. Οι άνθρωποι αυτοί δεν

αξιοποιούν τον ελεύθερο χρόνο τους μόνον με ατέλειωτες ώρες στις παραλίες. Συνήθως εξερευνούν όλη την περιοχή, πεζοπορώντας, διασχίζοντας φαράγγια ή ανεβοκατεβαίνοντας στη Ζήρο με ποδήλατα! Την πρώτη φορά που συναντήσαμε και προσπεράσαμε με το αυτοκίνητό μας ποδηλάτες στην ανάβαση δεν πιστεύαμε στα μάτια μας, έδειχναν ιδιαίτερα ευτυχισμένοι, που είχαν τη δυνατότητα να ασκούνται σ' αυτή τη φοβερή και απάνθρωπη ανάβαση.

Η ωραιότερη ώρα για ν' ανηφορίζει κανείς την περίφημη αυτή ελικοειδή διαδρομή είναι

Στο πρώτο φως της μέρας τα κύματα του Λιβκού σβήνουν απαλά στις αμμουδιές του Ξερόκαμπου. Στο βάθος η παραλία του "Αμάτου", με την "Παρανόμα", τον λόφο με το χαρακτηριστικό κωνικό του σχήμα. (Επάνω)
Ο περίπλους των ακτών του Ξερόκαμπου με τον Παναγιώτη Μακρίδη ήταν μια ανεπανάληπτη εμπειρία της πολυμορφίας της ακτογραμμής και της απίστευτης διαφάνειας των νερών σε κάθε της σημείο. (Δεξιά επάνω)
"Αλώνα", κολπίσκος εξωτικής ομορφιάς με άνοιγμα 100 περίπου μέτρων και αμμόλοφους με κρινάκια. Είναι η τελευταία προσβάσιμη παραλία στ' ανατολικά του Ξερόκαμπου και απέχει 1,5 χλμ. με βατό χωματόδρομο από το τέλος του οικισμού. (Δεξιά κάτω)

Σκαρφαλωμένο στην πετρώδη λοφοπλαγιά του το μικρό χωριουδάκι Χαμαΐτουλο, έχει απομείνει με ελάχιστους κατοίκους.

το ξεκίνημα της μέρας, τότε που η ατμόσφαιρα είναι ακόμα καθαρή. Έτσι καθώς πέφτει ο ήλιος και φωτίζει το Κουφονήσι η βόρεια πλαγιά του διαγράφεται με μεγάλη λεπτομέρεια, μοιάζει σαν μια μακρόστενη επιφάνεια που απέχει μια δρασκειλιά μέσα στη θάλασσα. Με λίγη παρατηρητικότητα και τύχη μπορεί, καθώς αρχίζει ν' ανηφορίζει κανείς, να εντοπίσει στο βάθος του ανατολικού ορίζοντα το χαριτωμένο κυματοειδές περίγραμμα της Κάσου.

13 σχεδόν χιλιόμετρα πάνω από τον Ξερόκαμπο ο πρώτος οικισμός που συναντάμε πριν από τη Ζήρο είναι το "Χαμαΐτουλο", χωριουδάκι μικρό και γραφικό, φωλιασμένο σε υψόμετρο 590 μ. στην πέτρινη αγκαλιά μιας λοφοπλαγιάς. Το χωριό δεν αναφέρεται ούτε στην Ενετική απογραφή του 1583 ούτε στην Τουρκική του

1671. Για πρώτη φορά απογράφεται το 1881 με 79 κατοίκους, όλους χριστιανούς. Σήμερα το Χαμαΐτουλο κατοικείται από ελάχιστους κατοίκους. Περισσότερο γνωστό είναι τώρα το χωριό για το περίφημο ομώνυμο φαράγγι, που καταλήγει πάνω από τον Ξερόκαμπο.

Στη στροφή του ασφαλτοστρωμένου δρόμου, μερικές εκατοντάδες μέτρα πριν μπούμε στο Χαμαΐτουλο, συναντάμε στ' αριστερά μας μια χωματινή διασταύρωση που κατηφορίζει προς τη θάλασσα. Είναι ο δρόμος, που μετά από 7,4 χιλιόμετρα καταλήγει στην περιφημη ακτή της **Αγίας Ειρήνης**. Το οδόστρωμα είναι γενικά βατό αν και σε μερικά σημεία τα συμβατικά αυτοκίνητα θα αντιμετωπίσουν κάποιες δυσκολίες. Η διαδρομή όμως είναι από τις ωραιότερες. Περνάει ανάμεσα από ένα εκπληκτικό φαράγγι με απόκρημνες θεαματικές πλαγιές, που ορθώνονται σε ύψος εκατοντάδων μέτρων από τον στενό πυθμένα

της χαράδρας. Η ασβεστολιθική σύσταση των πετρωμάτων έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται αναρίθμητες μικρές και μεγάλες σπηλιές. Ιδιαίτερη εντύπωση μας προκαλούν οι πλαγιές της χαράδρας που δεν είναι απόκρημνες. Είναι όλες φυτεμένες με άριστα καλλιεργημένα ελαιόδεντρα, που όλα ποτίζονται μ' ένα θαυμάσιο σύστημα άρδευσης. Μέσα σε μια τέτοια κατάφυτη πλαγιά, αθέατος σχεδόν από το δρόμο, έχει δημιουργηθεί ο μικρός οικισμός της Αγίας Ειρήνης. Είναι κυριολεκτικά ένας υπέροχος εξώστης, που από υψόμετρο 150 μέτρων αγναντεύει τη χαράδρα και το πέλαγος. Δυο περίπου χιλιόμετρα πιο κάτω βρίσκεται η ακτή της Αγίας Ειρήνης. Είναι ένας σμαραγδένιος κολπίσκος με άνοιγμα 40 περίπου μέτρων, δημιουργημένος από μια εύνοια της φύσης ανάμεσα στους σκληρότατους ασβεστολιθικούς όγκους της ακτής. Τα νερά είναι βαθειά και διάφανα, μ'

Ακτή Αγίας Ειρήνης. Αρμάτωμα παραγαδιού, φτιαγμένου όχι με καλάμια αλλά με σωλήνες άρδευσης.

αυτό το μοναδικό ανοιχτογάλαζο χρώμα, που κάνει τις Ελληνικές ακτές κορυφαίες στην Ευρώπη. Ανοιχτά από την ακτή, σε απόσταση

Όρμος Αγίας Ειρήνης, ένα αθέατο καταφύγιο ανάμεσα στους βράχους. Ψηλά στις πλαγιές σκαρφαλωμένος ο οικισμός της Αγ. Ειρήνης.

μικρότερη του μισού μιλίου, ξεπροβάλλει από τη θάλασσα η βραχονησίδα "Χαμηλή". Κάθε επισκέπτης του Δήμου Λεύκης, που έχει λίγο χρόνο διαθέσιμο, αξίζει να ξεστρατίσει λίγο από την ασφάλτο και να γνωρίσει τη γοητεία της ακτής της Αγίας Ειρήνης.

4 χιλιόμετρα πάνω απ' το Χαμαίτουλο η περίφημη ανάβαση τελειώνει, ο δρόμος χαμηλώνει ελαφρά και μας αποκαλύπτει το **Οροπέδιο της Ζήρου**. Αν οι ακτές του Ξεροκάμπου μας έχουν μαγέψει με την υπέρτατη μαστοριά που τις καμπύλωσε η

Φύση, τότε το Οροπέδιο της Ζήρου έρχεται να μας θυμίσει, πόσο το μεράκι και η αγάπη του ανθρώπου, μπορούν να μεταμορφώσουν μια σκληροτράχηλη έκταση γης σε ένα απέραντο περιβόλι, ζωντανό και καταπράσινο. Χάνεται το βλέμμα ανάμεσα στα συνεχόμενα αμπελάκια, σχήματα γεωμετρικά το ένα δίπλα στο άλλο, άλλα μεγαλύτερα και άλλα μικρότερα, όλα κομματάκια αυτού του τεράστιου χαλιού που δημιούργησε ο άνθρωπος.

Στο βορειοδυτικό άκρο αυτής της

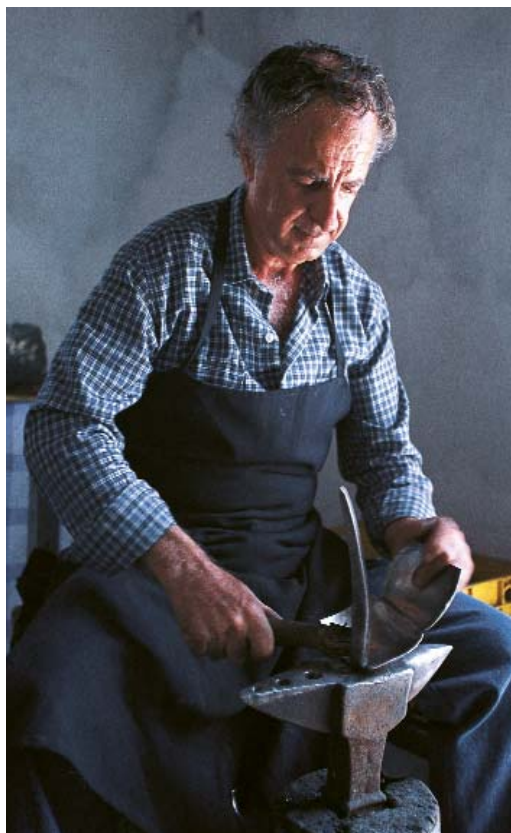
Θειάφισμα αμπελώνων στο Οροπέδιο της Ζήρου. Σύμφωνα με στοιχεία του Προέδρου του Γεωργικού Συνεταιρισμού Ευστάθιου Γερακάρη, οινοποιού και του ίδιου, καλλιεργούνται 1100 επιδοτούμενα στρέμματα σουλτανίνας και περίπου 200 στρέμματα οινάμπελα, με κύρια ποικιλία το "Λιάτικο". Ιστορικά δεν είναι ακριβώς γνωστό από πότε η ποικιλία αυτή κυριάρχησε στην παραγωγή κρασιού. Η κυριαρχία αυτής της ποικιλίας και το εξαιρετικής ποιότητας κρασί που παράγει, έδωσε το προνόμιο στην Επαρχία Σητείας να χαρακτηριστεί η ζώνη παραγωγής κρασιών "ΟΠΑΠ".

Παλιά και σύγχρονη τεχνολογία εκμετάλλευσης της αιολικής ενέργειας στο οροπέδιο του Χανδρά. (Δεξιά)

Ο Ιωάννης Χατζαντωνάκης τη στιγμή που κατασκευάζει ένα παραδοσιακό κουδουνάκι. Μαζί με τον Ματθαίο Καθεκλάκη είναι οι τελευταίοι εναπομείναντες κουδουνάδες στη Ζήρου και από τους ελάχιστους που ασκούν ακόμη αυτή την τέχνη.

βαθυπράσινης επιφάνειας είναι αμφιθεατρικά χτισμένη η Ζήρος στις πετρώδεις υπώρειες του "Εγκρεμινού".

Η ιστορία της Ζήρου χάνεται στα βάθη των αιώνων, ενώ για πρώτη φορά το όνομά της αναφέρεται ως "Siro" το 1577. Στην επίσημη ενετική απογραφή του 1583 η Siro αναφέρεται με 448 κατοίκους. Η Ζήρος ήταν φέουδο της οικογένειας των Κορνάρων, από την οποία καταγόταν ο **Βιτσέντζος Κορνάρος**, ο ποιητής του "**Ερωτόκριτου**". Έκτοτε ο πληθυσμός της Ζήρου αυξομειώνεται ενώ το 1928, στην πρώτη απογραφή μετά την ένωση με την Ελλάδα, ο πληθυσμός της ήταν 742

κάτοικοι. Με την τελευταία απογραφή του 2001 η Ζήρος αριθμεί 670 κατοίκους.

Η παρουσία της Ζήρου κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας ήταν έντονη και σημαντική, ενώ οι Οθωμανοί που αποικούσαν στο χωριό ήταν φανατικοί και είχαν πολλές και διαρκείς συγκρούσεις με τον χριστιανικό πληθυσμό. Οι Ζηριώτες έδωσαν το αγωνιστικό παρόν τόσο στη μεγάλη Ελληνική επανάσταση του 1821 όσο και στις εξεγέρσεις των κρητικών κατά των τούρκων μέχρι το 1897 που έγινε ο μεγάλος ξεσηκωμός. Στην εξέγερση μάλιστα του 1897, οι φονευθέντες μουσουλμάνοι στις συμπλοκές της Ζήρου ξεπέρασαν τους 100. Η Ζήρος δεν απουσίασε ούτε από τους εθνικούς αγώνες του 1912, 1922 και 1940 τα δε ονόματα των πεσόντων στα πεδία των μαχών είναι γραμμένα στο Ηρώο του χωριού. Η περιοχή της Ζήρου είναι διάσπαρτη από αρχαιότητες όλων των εποχών, δεν έχουν όμως γίνει συστηματικές ανασκαφικές έρευνες για την ανάδειξή τους. Όλες οι αρχαιότητες έχουν εντοπισθεί με επιφανειακές παρατηρήσεις ή ήρθαν στο φως τυχαία από καλλιεργητικές εργασίες και αφορούν σε μινωϊκούς και αρχαϊκούς οικισμούς, μινωϊκή ακρόπολη και τάφους και άλλα μινωϊκά και αρχαϊκά ευρήματα.

Ένας άλλος ανεξερευνήτος και αναξιοποίητος πλούτος στην περιοχή της Ζήρου είναι τα σπήλαια και οι άλλες καρατικές μορφές που παρατηρούνται σε περιοχές με ασβεστολιθική σύσταση πετρωμάτων, όπως τα βάραθρα, οι καταβόθρες και τα φαράγγια.

Όλα τα σπήλαια είναι συνυφασμένα με τοπικούς θρύλους και παραδόσεις όμως κανένα δεν έχει αξιοποιηθεί ακόμα παρ' ότι πολλά από αυτά παρουσιάζουν αρχαιολογικό και ιστορικό ενδιαφέρον ενώ άλλα έχουν πλούσιο λιθωματικό διάκοσμο. Το σύνολο όλων αυτών των θαυματικών καρστικών φαινομένων που έχουν εντοπισθεί στην περιοχή φθάνουν τα 25. Είναι ωραίος και γραφικός οικισμός η Ζήρος, που για να το αντιληφθεί κανείς, δεν πρέπει να περιορισθεί μόνον στην πλατεία και στον κεντρικό της δρόμο αλλά ν' ανηφορίσει λίγο και στα σοκάκια της. Εκεί θ' ανακαλύψει αρκετά παλιά οικήματα με παραδοσιακή αρχιτεκτονική καθώς και κάποια καμαροσκέπαστα στενά. Θα περιπλανηθεί σε γειτονιές που σήμερα είναι ήρεμες και γαλίνιες,

Γραφικό καμαροσκέπαστο σοκάκι σε παλιά γειτονιά της Ζήρου.

κάποτε όμως έσφιζαν από κίνηση και εμπορική δραστηριότητα. Σ' αυτά τα στενά σοκάκια ήταν παλιά συγκεντρωμένα όλα τα μικρά μαγαζάκια του χωριού, που αργότερα μεταφέρθηκαν στο νέο κέντρο.

Η Ζήρος θα ήταν σημαντικά γραφικότερη, αν είχαν διατηρηθεί τα παλιά καλντερίμια, που κάποτε κάλυπταν με το περίτεχνο λιθόστρωτό τους όλους τους δρόμους και τα σοκάκια του οικισμού. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εκκλησίες **Αγ. Παρασκευή, Άγιος Νικόλαος και Άγιος Γεώργιος.**

Η **Αγία Παρασκευή** είναι παλιά και ιστορική εκκλησία, άρρηκτα συνδεδεμένη με το τραγικό ιστορικό γεγονός της **Θυσίας των Σκαλιωτών.** Τα **Σκαλιά** ήταν ορεινό χωριό στην περιοχή της Ζάκρου, που εξαιτίας της φυσικής σκληρής τους θέσης είχαν αναδειχθεί σε καταφύγιο των Χριστιανών που καταδιώκονταν από τους Τούρκους. Οι ίδιοι οι Σκαλιώτες ήταν ανυπόταχτοι, μαχητικοί και σκληροτράχηλοι και είχαν προκαλέσει μεγάλες φθορές στους τούρκους. Ό,τι όμως δεν κατάφεραν να πετύχουν εναντίον των Σκαλιωτών οι Τούρκοι στα πεδία των μαχών το πέτυχαν με μπαμπεσιά και προδοσία. Έπεισαν τον Παπα-Δράκο από τη Ζήρο να τους βοηθήσει να παγιδεύσουν τους Σκαλιώτες στην εκκλησία της Αγίας Παρασκευής. Ο παπάς μάλιστα έπεισε τα παλληγάρια να αφήσουν τα όπλα τους στο προαύλιο της εκκλησίας. Οι Τούρκοι, που

είχαν ήδη περικυκλώσει τους Σκαλιώτες, τους κατέσφαξαν όλους εκτός από έναν, που κατά την παράδοση, κατάφερε να σωθεί. Και η τύχη όμως του παπά δεν ήταν καλύτερη, αφού πλήρωσε πολύ ακριβά το τίμημα της προδοσίας του. Τα τραγικά αυτά γεγονότα πρέπει να συνέβησαν στη Ζήρο στα τέλη του 17ου αιώνα, δηλαδή γύρω στο 1700.

Εσωτερικό της εκκλησίας με το οστεοφυλάκιο όπου φυλάσσονται τα οστά των παλληκαριών από τα Σκαλιά που σφαγιάστηκαν από τους Τούρκους.

Η ακριβής χρονολογία ανέγερσης της Αγ. Παρασκευής είναι άγνωστη. Η παλαιότητα της όμως προκύπτει από την ημερομηνία 12 Νοεμβρίου 1523 (ΑΦΚΓ), που βρίσκεται στο κάτω μέρος της θαυμάσιας τοιχογραφίας της πάνω από το υπέρθυρο της εισόδου της εκκλησίας.

ΑΡΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ Η ΕΝΕΤΙΚΗ ΕΠΑΥΛΗ ΤΗΣ ΕΤΙΑΣ

Μετά την ξενάγησή μας στη Ζήρο από τον Δήμαρχο Γιάννη Δρακάκη τη σκυτάλη αναλαμβάνει ο ποιητής και λαογράφος **Νίκος Θεοδωράκης**. Πρώτος σταθμός μας το γειτονικό με τη Ζήρο χωριό "**Αρμένιοι**", μεγάλος και

ωραίος οικισμός. Παρά τη σύγχρονη όψη τους οι Αρμένιοι δεν στερούνται παραδοσιακών αλλά και παμπάλαιων κτισμάτων, που παραπέμπουν στα χρόνια ίδρυσης του οικισμού. Είναι τα δυο βυζαντινά εκκλησάκια της **Κοιμήσεως της Θεοτόκου** και του **Αγίου Γεωργίου**, που βρίσκονται στην "**ενετική γειτονιά**" του οικισμού, κοντά στην ενετική

Ο ναός του Αγ. Νικολάου στη Ζήρο

Τμήμα τοιχογραφιών του ναΐσκου, του πιο σημαντικού μνημείου μεταξύ των εκκλησιών της Ζήρου. Δυστυχώς οι εξαιρετικής επαρχιακής τέχνης τοιχογραφίες, οι οποίες καταλαμβάνουν και την οροφή έχουν υποστεί μεγάλη φθορά από το χρόνο και από την αιθάλη των κεριών που ανάβουν οι πιστοί. Η χρονολόγησή τους θα πρέπει να τοποθετηθεί μεταξύ του 14ου και 15ου αιώνα ενώ υπάρχει γράφημα με χρονολογία 1492. (Επάνω)

Τμήμα του υπέροχου ξυλόγλυπτου τέμπλου του.

Το Καθολικό της Μονής της Αγ. Σοφίας διατηρείται σε άριστη κατάσταση ανάμεσα στα ερείπια της Μονής. Είναι μονόχωρη βασιλική με εσωτερικές διαστάσεις που δεν υπερβαίνουν τα 2,50Χ12 μ. Η εκκλησία είναι χτισμένη σε δυο διαφορετικά χρονικά διαστήματα, το τέμπλο είναι σκαλισμένο σε ξύλο καρυδιάς, ενώ οι τοιχογραφίες απουσιάζουν εντελώς.

εκκλησία του **Αγίου Ιωάννου**. Και οι δυο αυτοί ναοί είναι μονόχωρες βασιλικές με περιορισμένες διαστάσεις (περίπου 3Χ8 μέτρα), που δεν επιτρέπουν την παραμονή περισσότερων των 30 ατόμων στο εσωτερικό τους.

Η Εκκλησία της Θεοτόκου, που διατηρεί το αρχικό της δάπεδο με τις ογκώδεις πλάκες, ήταν κατάγραφο με τοιχογραφίες που καταστράφηκαν ολοκληρωτικά όταν κάηκε το 1829 η εκκλησία από τους Τούρκους. Το ξύλινο τέμπλο είναι μεταγενέστερο της καταστροφής και φέρει εικόνες του 19ου αιώνα, αφιερωμένες από την οικογένεια των Κορνάρων. Το εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου έπαθε μεγάλη καταστροφή με τον ισχυρό σεισμό του 1856, που στοίχισε τη ζωή σε 8

ανθρώπους. Το τέμπλο είναι παλαιότερο από της Παναγίας ενώ κάποια τμήματα τοιχογραφιών που σώζονται ακόμη είναι πολύ φθαρμένα από το χρόνο και την υγρασία. Μερικά μέτρα πιο πίσω σώζεται σε ερειπιώδη κατάσταση το τεράστιο τελευταίο σπίτι των Κορνάρων, που χτίστηκε τον 19ο αιώνα και εγκαταλείφθηκε το 1865, όταν οι τελευταίοι Κορνάροι μετακόμισαν στην Ιεράπετρα. Κάποτε το χωριό ήταν στρωμένο με ωραίο κάλντεριμι, που δυστυχώς ασφαλοστρώθηκε γύρω στη δεκαετία του 1950. Πότε όμως ιδρύθηκαν οι Αρμένιοι και πού οφείλουν την ονομασία τους; Όλοι οι συγγραφείς που ασχολήθηκαν με τους Αρμένους) συμφωνούν σχετικά με τον χρόνο κτίσης και την προέλευση της ονομασίας του οικισμού. Επιλέ-

γουμε ένα σχετικό απόσπασμα από την σπάνια έκδοση του εκλιπόντος δικηγόρου **Εμμανουήλ Αγγελάκη**, γεννηθέντος στους Αρμένους.

*Το χωριόν **Αρμένιοι** κείμενον εις το μέσον του οροπεδίου των "Αρμενοχανδράδων", ούτινος το ύψος από της θαλάσσης ανέρχεται εις 590 περίπου μέτρα, φαίνεται αρκετά αρχαίον. Τούτο βεβαιοί εις ημάς η ονομασία του χωριού και οι εν αυτώ σωζόμενοι έτι δυο βυζαντινοί ναοί. Η ονομασία του προέρχεται εκ της εγκαταστάσεως εν αυτώ Αρμενίων, τους οποίους ο στρατηγός Νικηφόρος Φωκάς εγκατέστησεν ενταύθα, αφού ενίκησε τους Άραβας κατά το έτος 961 μ.Χ. και εξεδίωξεν αυτούς ανα-*

Αψίδες και ερειπωμένοι τοίχοι, απομεινάρια της περίφημης Μονής της Αγίας Σοφίας. (Επάνω)
Το σπηλαιώδες εκκλησάκι του Αγ. Πνεύ-ματος και λίγο πιο πάνω το επίσης σπη-λαιώδες εκκλησάκι, που είναι πιθανόν να αφιερωθεί προς τιμήν του Προφήτη Ηλία.

κτήςας την Κρήτην. Το μέτρον αυτό έλαβεν ο στρατηγός, ινα αυξήση τον αραιωθέντα χριστιανικόν πληθυσμόν και ενισχύση την αναξωπύρωσιν της χριστιανικής θρησκείας και του Ελληνισμού, τα οποία σχεδόν είχαν εκλείψει κατά την μακράν και βάρβαρον δουλείαν”.

Έχουν λοιπόν ιστορία πάνω από 1000 χρόνια οι Αρμένιοι και στη διάρκεια της μακράς αυτής διαδρομής γνώρισαν την ήπια ενετοκρατία και την πολύ επαχθέστερη τουρκοκρατία.

Βγαίνουμε με κατεύθυνση Δ-ΝΔ από το χωριό και διασχίζοντας τον αμπελώνα του οροπεδίου βρισκόμαστε σε ελάχιστα λεπτά στην περίφημη ενετική **Μονή της Αγίας Σοφίας**.

Σαφή αποδεικτικά στοιχεία για τον χρόνο ίδρυσης της μονής δεν υπάρχουν. Το μόνο στοιχείο που βρήκε ο Ε. Αγγελάκης ήταν μια πελεκημένη πέτρα που ανήκε στην αυλόπορτα της μονής και έφερε την χρονολογία 1634. Την πρώτη περίοδο της ανέγερσής της η μονή

Πνεύματος. Λιτό και με περιορισμένες διαστάσεις το εκκλησάκι, έχει δημιουργηθεί στο χώρο μιας βραχοσπηλιάς. Η μόνη ανθρωπίνη επέμβαση είναι η είσοδος, η οροφή και οι τοίχοι αποτελούνται από συμπαγή βράχο. Εδώ, στην πλαγιά του τραχύτατου ορεινού όγκου που αναπτύσσεται από πάνω μας, το θέαμα είναι μοναδικό. Όλο το οροπέδιο του Χανδρά με τους απέραντους αμπελώνες του εκτείνεται προς τα βόρεια, ενώ χαμηλά στα Ν-ΝΔ διακρίνεται η αρχή του θεαματικού Φαραγγιού του **Καψά**. Πιο πίσω, ως την άκρη του ορίζοντα, απλώνεται η γαλάζια επιφάνεια του Λιβυκού Πελάγους.

Καθόμαστε στα ωραία πεζούλια έξω από το εκκλησάκι και απολαμβάνουμε το δροσερό βοριαδάκι και το πανέμορφο τοπίο ολόγυρά μας. Ύστερα ανηφορίζουμε άλλα 25 σκαλοπάτια και φτάνουμε σ' ένα δεύτερο σπηλαιώδες εκκλησάκι, που δεν έχει ακόμα αφιερωθεί σε κανέναν άγιο, είναι όμως πιθανόν, ότι θα ονομασθεί στη μνήμη του Προφητηλία.

Ο εγκαταλελειμμένος και ερειπωμένος οικισμός της Ετιάς με τον δίκλιτο δισυπόστατο ναό προς τιμήν της Παναγίας και της Αγίας Αικατερίνης.

περιβάλλετο με ισχυρό τείχος και είχε πύλη με περίτεχνη επιγραφή που καταστράφηκε το 1829 από τους τούρκους. Οι μοναχοί την ξανάκτισαν, γκρεμίστηκε όμως και πάλι στη δεκαετία του 1970 από αστροπελέκι.

Στο Β-ΒΑ άκρο του χώρου της μονής σώζεται η τοιχοποιία μιας μεγάλης αίθουσας, που στέγαζε το πατητήρι για το κρασί και την τραπεζαρία. Δίπλα επίσης υπάρχει ένα μεγάλο κελί με καταπληκτικό πέτρινο τζάκι. Σώζονται ακόμη οι τοίχοι και οι αφίδες μιας αίθουσας που για κάποιο διάστημα λειτούργησε ως σχολείο.

Αφήνουμε το θαυμάσιο μοναστηριακό συγκρότημα της Αγίας Σοφίας και ανηφορίζουμε προς τα ΝΔ, στην βραχώδη ορεινή περιοχή *“Χαλασμένο Χαράκι”*. Μετά από 600 περίπου μέτρα καλού χωματόδρομου αρχίζει τσιμεντόδρομος, που σε λίγο καταλήγει σε χώρο στάθμευσης. Αφήνουμε το αυτοκίνητο και ανεβαίνουμε τα 40 σκαλοπάτια, που μας οδηγούν μπροστά στο εκκλησάκι του **Αγίου**

Ήδη όμως έφτασε η στιγμή να γνωρίσουμε την περίφημη **Ενετική Έπαυλη της Ετιάς**. Η **“Ετιά”** είναι ένα απόλυτα ερειπωμένο χωριό που απέχει δυο χιλιόμετρα δυτικά των Αρμένων. Η οικειοθελής εγκατάλειψη από τους κατοίκους της άρχισε μετά το 1950 και ολοκληρώθηκε μόλις πριν από 15 χρόνια, όταν και οι τελευταίοι κάτοικοι εγκαταστάθηκαν στους Αρμένους. Όλα τα σπίτια είναι πετρόχιστα, ασοβάντιστα και με καλή τοιχοποιία. Η **“Ετιά”** ή **“Εθιά”** οφείλει το όνομά της στο δέντρο **Ιτιά**, που φυτρώνει σε αφθονία στα κοντινά ρέματα. Στην απογραφή των Ενετών με το όνομα **“ΕΤΤΕΑ”** είχε 564 κατοίκους! Κοντά στην είσοδο του οικισμού σώζονται σε πολύ καλή κατάσταση δυο εκκλησάκια, το μονόκλιτο του Αγ. Ιωάννη με εσωτερικές διαστάσεις 3,50Χ8 περίπου μέτρα και το δίκλιτο προς τιμήν της Παναγίας και της Αγίας Αικατερίνης, με διαστάσεις περίπου 9Χ9 μέτρα.

Κατά τον Ν. Παπαδάκη από τους δυο αυτούς

Η περίφημη ενετική Έπαυλη της Ετιάς. Αρχικά ήταν τριώροφη με πολλά δωμάτια για την εξυπηρέτηση του προσωπικού και της οικογένειας του ιδιοκτήτη. Ακόμη και στη σημερινή όμως κατάσταση θεωρείται ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα της ενετικής αρχιτεκτονικής στην Κρήτη.

Μια από τις μεγάλες αίθουσες με σταυροθόλια στην οροφή της.

ναούς φαίνεται πως η Ιτιά υπήρχε και κατά την βυζαντινή περίοδο. Εντύπωση μας προκαλεί η στιβαρή τοιχοποιία του δίκλιτου ναού, που παρά την έλλειψη θεμελίωσης άντεξε και στους σεισμούς και στο χρόνο.

100 περίπου μέτρα ΒΔ της εκκλησίας ορθώνεται επιβλητική η Ενετική Έπαυλη, το "Σεράγιο", όπως είναι γνωστότερη από τους ντόπιους. Η έπαυλη αυτή χτίστηκε από την Ενετική οικογένεια των Dei Mezzo, των οποίων η Ετία ήταν φέουδο. Μετά την αποχώρηση των Ενετών, Τούρκοι πρόκριτοι εγκαταστάθηκαν στην έπαυλη μεταξύ των οποίων και ο περίφημος για τις θηριοδείες του κατά των Χριστιανών *Μεμέτακας*, ο επιλεγόμενος "Σεραγιανός".

Μέχρι το 1828 εσώζοντο και οι τρεις όροφοι, ως όπου έγινε εκεί ο αποκλεισμός των τούρκων από τους χριστιανούς, οι οποίοι μετά την

Εσωτερικό στην οποία βρίσκονται σε εξέλιξη εργασίες αποκατάστασης.

παράδοση των τούρκων ξεστέγασαν το μεγάλο και πήραν την ξυλεία της οροφής. Αργότερα και ο δεύτερος όροφος σωριάστηκε σε ερείπια και μόνον το ισόγειο διατηρήθηκε σε καλή κατάσταση. Η Αρχαιολογική Υπηρεσία την κήρυξε “διατηρητέο μνημείο” και την αναστηλώνει συστηματικά.

Το οικοδόμημα περιβαλλόταν από αυλή με

ντρέπεται.

Μεγάλη εντύπωση μας προκαλεί ένα μεγάλο δωμάτιο που έχει φτιαγμένη την οροφή του με σταυροθόλια, ενώ ένα άλλο δωμάτιο, μικρό, τυφλό και θεουσκότεινο, πιστεύεται πως χρησιμοποιείτο για φυλακή.

Βγαίνουμε έξω από το οικοδόμημα στα δυτικά και σκαρφαλώνουμε εύκολα στον β' όρο-

Στον ερειπωμένο και εγκαταλελειμμένο οικισμό Δρογγάρι μόνον η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου εξακολουθεί ακόμη και σήμερα να αντιστέκεται στο χρόνο.

μεγαλοπρεπή είσοδο που σήμερα είναι γκρεμισμένη. Υπήρχε επίσης χτισμένη βρύση με εντοιχισμένη επιγραφή σε λίθινη πλάκα που σώζεται ακόμη. Προχωρώντας στην αυλή φθάνουμε στην επιβλητική είσοδο του κυρίου μεγάρου πάνω από την οποία υπάρχει το οικοδόμημα των Dei Mezzo. Ο προθάλαμος είναι καμαροσκέπαστος με λιθόστρωτο δάπεδο. Στο υπέρθυρο της εισόδου προς τους ορόφους, είναι γραμμένη η εξής επιγραφή με κεφαλαία λατινικά γράμματα: INTRA VOSTRA SIGNIORIA SENZA RISPETTO δηλαδή, *As μπει μέσα η αφεντιά σας χωρίς να*

φο, του οποίου η αναστήλωση δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί. Η θέα προς κάθε σημείο του οροπεδίου είναι εξαιρετική και προφανώς θα ήταν ακόμη ωραιότερη αν εσώζετο και ο τρίτος όροφος. Πριν αναχωρήσουμε από την Ετία επισκεπτόμαστε για λίγο το ερειπωμένο εκκλησάκι της **Παναγίας**, 80 περίπου μέτρα προς τα Ν-ΝΔ, σε σημείο που αφθονούν οι ιτιές και γύρω στα 50 μ. προς τα βόρεια, σ' έναν λοφίσκο, το επίσης ερειπωμένο εκκλησάκι του **Αγίου Αθανασίου**. Κατά παράξενη σύμπτωση και στα δυο εκκλησάκια διασώζεται όρθιο μόνον το βορεινό τους τμήμα.

Ο μπαρμπα Μανόλης Αυγουστίνακης, στο ιστορικό του καφεενείο που λειτουργεί από το 1946, εξακολουθεί να σερβίρει τσικουδιά στα παραδοσιακά του караφάκια.

Εσωτερικό τυροκομιού στο Δρογγάρι.

ΑΠΙΔΙΑ ΚΑΙ ΔΡΟΓΓΑΡΙ ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΔΑ ΚΑΙ ΓΟΥΔΟΥΡΑΣ

Σήμερα τα βήματά μας μας οδηγούν στα **Απίδια**. Γράφει σχετικά ο αείμνηστος αρχαιολόγος Νίκος Παπαδάκης: "Σε υψόμετρο σχεδόν 600 μέτρα, σε ένα κλίμα τσουχτερό το χειμώνα και δροσερό το καλοκαίρι, ζύμωσε τους ανθρώπους του με αυτή την αποφασιστικότητα, την καρτερικότητα, την απλοϊκότητα και την ειλικρίνεια των βουνίσσιων, που σκαρφαλωμένοι στους βράχους και τα πριονάρια δίνουν τη μάχη και τον έρωτα με τη φύ-

ση. Το όνομά του χωριού δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι οφείλεται στο ομώνυμο φρούτο, που η γλώσσα των κρητικών διατηρεί τη λέξη στην αρχαία της μορφή ακόμη και σήμερα. Απιδιές εξακολουθούν να υπάρχουν στην περιοχή. Με το ίδιο όνομα δεν υπάρχει άλλο χωριό στον Ελληνικό χώρο".

Για πρώτη φορά αναφέρονται τα Απίδια μαζί με το γειτονικό χωριό Αγία Τριάδα - παλιά ονομασία "Τσώ" - στην αιγυπτιακή απογραφή του 1832, πράγμα που σημαίνει, ότι ο οικισμός πρωτοκατοικήθηκε στα τέλη του 18ου ή στις αρχές του 19ου αιώνα. Στην απογραφή του 1900 το Μέσα και Έξω Απίδι έχουν συνολικό πληθυσμό 200 περίπου κατοίκων, ενώ σήμερα μετά βίας πλησιάζουν τους 70.

Στη μικρή πλατεία του Μέσα Απιδιού συναντάμε τον **Μιχάλη Καβαλαράκη** και τον **Παύλο Κουφάκη**. Μαζεεύομαστε όλοι στο καφεενεδάκι του μπαρμπα **Μανόλη Αυγουστίνακη**, που είναι αληθινό ιστορικό μνημείο για το χωριό, αφού λειτουργεί με την ίδια μορφή από το 1946! Ο ιδιοκτήτης του - 85

ετών πια - εξακολουθεί να προσφέρει με τον ίδιο ζήλο τις υπηρεσίες του. Η παλιά ονομασία του καφενείου ήταν "το εθνικόν", κάποτε όμως ο αέρας παρέσυρε την πινακίδα του και από τότε παραμένει ανώνυμο. Στο εσωτερικό του εξακολουθεί να διατηρεί τα παλιά ράφια στους τοίχους, μια θαυμάσια παμπάλαια ζυγαριά με τα δράμια της και το τζάκι που κάποτε έκανε ο μπαρμπα Μανόλης τους καφέδες. Μοναδικό στοιχείο εξέλιξης - ή και παραφωνίας - η τηλεόραση, που στα χρόνια που ο Παπαδάκης έγραφε το βιβλίο του για τα Απίδια ήταν ασπρόμαυρη, ενώ τώρα είναι έγχρωμη.

Ετοιμαζόμαστε να παραγγείλουμε καφεδάκια, πολύ γρήγορα όμως η γενική τάση της παρέας προσανατολίζεται στις ρακές. Δεν είναι δυνατόν να καλωσορίζεις έναν ξένο στην Κρήτη με καφέ. Φέρνει ο μπαρμπα Μανόλης την τσικουδιά σ' ένα παμπάλαιο καραφάκι, που στη φόρμα του όμως δεν

γυναίκα του. Έρχεται στη συντροφιά και ο Παπαγιάννης και αρχίζουμε να κινδυνεύουμε σοβαρά ν' αφήσουμε στη μέση την περιήγησή μας. Πριν λοιπόν ξαναφύγει ο Παύλος για νέες ενισχύσεις, αποχαιρετάμε τους φίλους μας και ξεκινάμε για Δρογγάρι. Στο δρόμο για το έξω Απίδι σταματάμε για λίγο στην παλιά Βρύση, ένα ωραιότατο υδρευτικό συγκρότημα με κατεργασμένο πωρόλιθο και πλύστρες.

Στη συνέχεια περνάμε από μικρό πέτρινο γεφυράκι, βλέπουμε έξω από το δρόμο τον θολωτό μινωϊκό τάφο και θαυμάζουμε από ψηλά το "Απιδιανό Φαράγγι". Μετά από δυο περίπου χιλιόμετρα το έρημο Δρογγάρι είναι απέναντί μας.

Για πρώτη φορά απογράφεται το Δρογγάρι το 1881 με 40 χριστιανούς κατοίκους ενώ για τελευταία φορά απογράφεται το 1928 με 34. Ήταν ωραίος οικισμός και ενώ ο χρόνος έχει αφήσει επάνω του ανεξίτηλα τα σημάδια της

Η Αρετή Χαρκιολάκη διαλέγει ένα-ένα τα εξαιρετικά σε γεύση "δέσπουλα" (μούσμουλα), που θα μας προσφέρει. Η κυρία Αρετή έχει τον έναν από τους δυο παραδοσιακούς ξυλόφουρνους στην Αγία Τριάδα. Ο άλλος είναι του Γιάννη Μαζωνάκη.

Εσωτερική πύλη σπιτιού στην Αγ. Τριάδα με αψίδα και λιθανάγλυφο.

διαφέρει από τα σύγχρονα.

-*Το βλέπεις αυτό το καραφάκι; με ρωτάει ο Παύλος*

-*Ναι είναι φανερό, ότι είναι παλιό.*

-*Διαφέρει γιατί ο πάτος του είναι πιο λεπτός, χωράει πιο πολλή τσικουδιά απ' τα καινούργια. Ο μπαρμπα Μανόλης όμως δεν το αλλάζει, εξακολουθεί σ' αυτό να σερβίρει τη ρακή.*

Φέρνει ο συμπαθέστατος καφετζής τη ρακή με λιτότατους μεξέδες, κουκιά και μικρές ελιές. Τσουγκρίζουμε τα ποτηράκια μας και κουτσοπίνουμε. Φεύγει για λίγο ο Παύλος και μετά από πέντε λεπτά επιστρέφει με ενισχύσεις: κίτρινο ντόπιο τυρί εξαιρετικής γεύσης και ολόφρεσκα αγγουράκια. Ξαναγεμίζει το καραφάκι ο μπαρμπα-Μανόλης και ξαναφεύγει ο Παύλος. Τη φορά αυτή επανέρχεται με υπέροχα τυροπιτάκια και χορτοπιτάκια, που σε χρόνο ρεκόρ ετοίμασε η

εγκατάλειψης, μπορούμε να διακρίνουμε την παλιά του αρχοντιά. Άλλωστε το Δρογγάρι φαίνεται ότι κράτησε την αρχοντιά του από αυτόν που του έδωσε το όνομα. Η παράδοση λέει, ότι το μετόχι και η περιοχή του ανήκε σε κάποιον βυζαντινό αξιωματούχο, χιλιάρχο στο βαθμό "Δρογγάριου", δηλ. αρχηγό της "δρογγάς", ενός στρατιωτικού σώματος που είχε χιλίους άνδρες. Σήμερα στο Δρογγάρι μόνον η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου αντιστέκεται στο χρόνο όχι χωρίς τις αναπόφευκτες φθορές.

Στον αντικρινό λόφο από το Δρογγάρι, προς τα νότια, υψώνεται κατάκορφα το εκκλησάκι του Προφητηλίου, ένα από τα παλαιότερα της περιοχής. Είναι η περιοχή "Μοναστρά" με θέα πολύ όμορφη, περιβάλλον βουκολικό και δροσερό αεράκι. Ολόγυρα απλώνεται ένα ωραίο οροπέδιο με εγκαταλειμμένα αμπελάκια, ελιόδεντρα και βοσκοτόπια.

Οικισμός του Γούδουρα. Χάρη στις εκτεταμένες θερμοκηπιακές του εγκαταστάσεις αποτελεί έναν από τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους οικισμούς του νομού Λασιθίου.

Από το Δρογγάρι επιστρέφουμε στην **Αγία Τριάδα**, χωριό αμφιθεατρικό, που βρίσκεται στο πιο ακραίο ΝΔ σημείο του οροπεδίου με ωραία θέα στο Λιβυκό. Εδώ συναντάμε τον **Γιώργο Παθιάκη** και καθόμαστε για λίγο στο πολύ μικρό καφενεδάκι με δέκα ακόμη κατοίκους του χωριού που όλοι, χωρίς εξαίρεση, έχουν μουστάκι. Ο μέσος όρος της ηλικίας τους πρέπει να πλησιάζει τα 70, ένας μάλιστα κλείνει την επόμενη χρονιά τα 90.

Ο οικισμός της Αγίας Τριάδας δεν αναφέρεται στην ενετική απογραφή του 1583 ούτε με την σημερινή ονομασία ούτε με την παλιά που ήταν "**Τσώ**". Αντίθετα ο Εμμ. Αγγελάκης υποστηρίζει, πως το χωριό υπήρχε κατά την Ενετική κατάκτηση αλλά καταστράφηκε από τους Τούρκους πειρατές το 1471. Το 1940 η Αγ. Τριάδα είχε 410 μόνιμους κατοίκους, ενώ σήμερα σχεδόν 90, που ασχολούνται κυρίως με την γεωργία και την αλιεία, παρά την

απόσταση των οχτώ χιλιομέτρων του οικισμού από τη θάλασσα. Σημαντικοί για το χωριό είναι δυο παραδοσιακοί ξυλόφουρνοι, πασιγνώστοι στην περιοχή για τα ωραία τους παξιμάδια. Άλλωστε εδώ, στη θέση του φρέσκου ψωμιού, χρησιμοποιείται κυρίως το παξιμάδι.

Ένας νέος δρόμος, που πολύ σύντομα θα ασφαλτοστρωθεί, συνδέει την **Αγία Τριάδα** με τον παραθαλάσσιο οικισμό του **Γούδουρα**. Είναι μια ωραία διαδρομή που περνάει ανάμεσα από πλαγιές κατάφυτες με ελαιώνες. Ο δρόμος διασχίζει επίσης το εγκαταλελειμμένο αλλά πολύ γραφικό χωριό **Πλατάκι** με την όμορφη εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Σημαντικό στοιχείο της εκκλησίας, εκτός από την παλαιότητά της είναι τα υπολείμματα των εξαιρετικής τέχνης τοιχογραφιών, ανάμεσα στις οποίες εντύπωση προκαλεί ο γενειοφόρος Άγιος Βαρθολομαίος.

Ήδη όμως προβάλλει χαμηλά ο **Γούδουρας** με τις μεγάλες θερμοκηπιακές του καλλιέργειες. Ο άλλοτε μικρός οικισμός του Γούδουρα σήμερα ξεπερνάει τους 300 κατοίκους με Σχολείο, πολλά καταστήματα, ανοικτά ζόμενα δωμάτια, ταβέρνες και ζωηρή κίνηση. Είναι η φυσική εξέλιξη και το αποτέλεσμα της εσωτερικής μετανάστευσης από τους ορεινούς οικισμούς των Απιδίων, των Αρμένων, της Αγίας Τριάδας και της Ζήρου, στα παράλια. Το όνομα του το οφείλει στο ακρωτήριο "*Κάβο Γούδουρας*", το "*Ερυθραίο*" της αρχαιότητας. Η δε ονομασία Γούδουρας οφείλεται στο θαμνώδες φυτό "*Αγούδουρος*", που αφθονεί στην περιοχή και κάποτε

χρησίμευε για να σκουπίζονται τα αλώνια ή ως υπόστρωμα για να ξεραίνονται τα σταφύλια και τα σύκα.

Οι κάτοικοι του Γούδουρα εκτός από τα θερμοκήπια ασχολούνται επίσης και με την αλιεία και δεν είναι λίγες οι φορές που είχαμε την ευκαιρία να γευτούμε υπέροχα φρέσκα ψάρια στην παραθαλάσσια ταβέρνα του "**Σερέτη**". Δυστυχώς δεν υπάρχει κατάλληλο λιμάνι για να φιλοξενήσει μεγάλα σκάφη εκτός από ένα τεχνητό όρυγμα που χρησιμεύει ως καταφύγιο για μικρές βάρκες. Την ανάγκη όμως ύπαρξης ενός σημαντικού **αλιευτικού καταφυγίου** στην περιοχή θα καλύψει συντομότερα η δημιουργία των

Πλαγιές με ελαιόδεντρα αποκλειστικά με την ποικιλία "Κορωνεϊκή". Σύμφωνα με στοιχεία του Προέδρου του Αγροτικού Συνεταιρισμού Ζήρου Ευστάθιου Γερακάρη, ο Δήμος Λεύκης έχει συνολικά 50,000 ελαιόδεντρα, από τα οποία παράγει κατά μέσο όρο 300 τόνους λάδι το χρόνο, σε σύγχρονο ελαιουργείο από το 1987. Η ποιότητα του λαδιού της Σητείας είναι κορυφαία και δεν είναι τυχαία η βράβευσή του με χρυσό βραβείο για δεύτερη συνεχή χρονιά σε διεθνή διαγωνισμό. Τα χαρακτηριστικά του είναι : πρασινοκίτρινο χρώμα, σχετικά παχύρρευστο, οσμή ώριμου καρπού και φρουτώδης γεύση.

μεγάλων λιμενικών εγκαταστάσεων στον **Αθερινόλακκο**, με την ευκαιρία της λειτουργίας του νέου εργοστασίου της ΔΕΗ.

ΜΙΑ ΒΟΛΤΑ ΣΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΣΥΚΙΑ, ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΑΔΕΣ, ΣΚΛΑΒΟΙ

Προερχόμενοι από τη Σητεία ή την Ιεράπετρα, η είσοδός μας στο Δήμο Λεύκης γίνεται από τα δυτικά του όρια, εκεί όπου βρίσκονται τα χωριά Παπαγιαννάδες και Συκιά και οι μικρότεροι οικισμοί Σκλάβοι και Βορρί. Αντίθετα με το οροπέδιο, όπου η κυριαρχία των αμπελώνων είναι σχεδόν καθολική, σ' αυτή την περιοχή επικρατεί κυρίως η καλλιέργεια της ελιάς. Δεν υπάρχει σχεδόν λόφος, πεδιάδα ή πλαγιά που να μην είναι καλυμμένα με ελαιόδεντρα. Όλα αρδεύονται μ' ένα εκπληκτικό σύστημα άρδευσης, ένα πολύπλοκο σύστημα σωλη-

Αγίας Ζώνης, κατάγραφο με τοιχογραφίες που δεν διατηρούνται όμως όλες σε καλή κατάσταση. Το δεύτερο κλίτος της εκκλησίας είναι ασβεστοχρισμένο και αφιερωμένο στον Άγιο Χαράλαμπο.

Το "**Βορρί**" είναι ένα γραφικό χωριουδάκι σε απόσταση δυο χιλιομέτρων από τους Παπαγιαννάδες. Κι αυτό πρέπει να ιδρύθηκε μετά τον 16ο αιώνα αφού είναι άγνωστο στα ενετικά κείμενα και χάρτες. Πολύ γραφικό είναι και το χωριό "**Σκλάβοι**", μικρός οικισμός χτισμένος αμφιθεατρικά με ωραία παλιά σπιτάκια, στενούς δρόμους και υπέροχα λουλούδια στις αυλές. Σημαντικός είναι ο παραδοσιακός ξυλόφουρνος που διατηρείται σε άριστη κατάσταση, καθώς και το παλιό ελαιοτριβείο που διατηρεί σχεδόν αυτούσια όλα τα μηχανήματά του, έχει όμως πάψει να λειτουργεί από χρόνια.

Μερικά χιλιόμετρα χαμηλότερα βρισκόμαστε

Σε απόσταση σχεδόν 3 χλμ από την πλατεία της Συκιάς, με κατεύθυνση Δ-ΒΔ, βρίσκεται σε υψόμετρο 430 μ. μια παλιά πέτρινη βρύση, απροσδιόριστης χρονολογίας κατασκευής. Είναι πολύ ευχάριστη η διαπίστωση, ότι μετά από τόσα χρόνια εξακολουθεί να τρέχει δροσερό βουνίσιο νερό. (Αριστερά Επάνω)

Τοιχογραφημένο εσωτερικό της εκκλησίας της Αγίας Ζώνης έξω από τους Παπαγιαννάδες. (Αριστερά Κάτω)

νώσεων, που από τις γεωτρήσεις μεταφέρει νερό ακόμα και στο πιο απόμακρο ελαιόδεντρο. Εντυπωσιακή είναι επίσης και η μορφή των δέντρων, όλα σχεδόν χαμηλού ύψους και άριστα κλαδεμένα.

Στους **Παπαγιαννάδες** μας περιμένει ο **Θόδωρος Πετρούλακης** και μαζί του ξεκινάμε την περιήγηση στην περιοχή. Οι Παπαγιαννάδες είναι ένα ωραίο χωριό, που δεν αναφέρεται στην ενετική απογραφή του 1583, οπότε είναι προφανώς μεταγενέστερο. Η ετυμολογία του ονόματός του προέρχεται ίσως από το παπα-Γεννάδιο. Στο ύψωμα "Αϊ-Λιάς" πριν από το χωριό αποκαλύφθηκε Ιερό κορυφής και στη θέση "**Μοναστηράκια**" μινωϊκός οικισμός, που είναι τελείως κατεστραμμένος. Σε απόσταση 300 περίπου μέτρων κάτω από τους Παπαγιαννάδες επισκεπτόμαστε το παμπάλαιο εκκλησάκι της

στον ωραίο οικισμό της **Συκιάς**, με την σύγχρονη πλατεία και τα φημισμένα για την ποικιλία των μεξέδων τους ταβερνάκια, δίπλα στο χώρο της πλατείας. Ιδιαίτερα τις δροσερές βραδινές ώρες είναι πραγματική απόλαυση να γεύεται κανείς τις σπεσιαλιτέ της Κρητικής κουζίνας και να τις συνοδεύει με την φημισμένη για την ποιότητά της τοιχοουδιά της Συκιάς.

Στις ζεστές μεσημεριάτικες ώρες αναστέλλουμε προσωρινά τις περιηγήσεις μας και αναζητούμε δροσερό καταφύγιο στην... "**Πηγή του Παραδείσου**" - Είναι δε η Πηγή του Παραδείσου μια ταβέρνα, που απέχει ένα περίπου χιλιόμετρο από τη Συκιά προς την κατεύθυνση της Σητείας. Είναι απόλυτα αθέατη από το δρόμο, στο χαμηλότερο σημείο μιας ρεματιάς. Τα τραπεζάκια βρίσκονται κάτω από την τεράστια φυσική ομπρέλα, που

δημιουργείται από έναν υπεραιωνόβιο πλάτανο και άφθονες μουσμουλιές, πορτοκαλιές, μανταρινιές και καΐσιές. Η διαφορά της θερμοκρασίας είναι αισθητή, σχεδόν κρυώνουμε. Ο **Γιώργος Τσομπανάκης** μας φέρνει μια αφθονία από λιχουδιές, ντολμαδάκια, κουνέλι κρωσάτο, άγριο σπαράγγι με αυγά και "ομαθιές" (αντεράκι χοιρινό με γέμιση σικώτι, ρύζι και ψιλοκομμένο κρέας). Όλα αυτά τα συνοδεύουμε με εξαιρετη παγωμένη τσι-

κουδιά και αναρωτιόμαστε πώς θα συνεχίσουμε την περιήγησή μας.

Τρεις ώρες μετά αποφασίζουμε να εγκαταλείψουμε τη νιοβάνια και τον ...παράδεισο. Άλλωστε το δροσερό απογευματινό αεράκι μας συνοδεύει ευχάριστα ως την ορεινή τοποθεσία στα βορειοδυτικά της Συκιάς με την παμπάλαια πέτρινη βρύση ή ως τον λόφο του Προφητηλία με την πανοραμική του θέα.

ΧΑΝΔΡΑΣ. ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟ ΚΑΣΤΡΟ ΒΟΪΛΑΣ

Οι κύριες περιηγητικές δραστηριότητες στην επικράτεια του Δήμου Λεύκης πλησιάζουν προς το τέλος τους. Θα ήταν βέβαια ασυγχώρητη υπερβολή αν υποστηρίξαμε, ότι σας παρουσιάσαμε τα πάντα. Άφθονες φωτογραφίες από παλιές πέτρινες βρύσες, εγχάρακτες επιγραφές, εσωτερικά

Η μία από τις δυο κρήνες της Βοΐλας που σώζονται σε πολύ καλή κατάσταση από την εποχή της τουρκοκρατίας.

Πανοραμική άποψη του οροπεδίου του Χανδρά, με την ερειπωμένη Βοΐλα, τον οικισμό του Χανδρά και τον λόφο με τις ανεμογεννήτριες.

και εξωτερικά εκκλησιών, παραδοσιακά οικήματα, ανατολές και ηλιοβασιλέματα, κόλπους και παραλίες, γραφικές ανθρώπινες φυσιογνωμίες, παραμένουν στο αρχείο μας, ευτυχιμένη ανάμνηση της πολυήμερης αυτής περιπλάνησής μας.

Την τελευταία ξενάγησή μας αναλαμβάνει ο **Μανόλης Χρυσουλάκης**, Γυμνασιάρχης στο Γυμνάσιο του Χανδρά. Ο "**Χανδράς**" είναι ένας ωραίος οικισμός, σε απόσταση 4 χλμ δυτικά της Ζήρου. Βρίσκεται μέσα στο κατα-

Λαογραφικό Μουσείο Χανδρά, με άφθονα παλιά αντικείμενα και εκθέματα της παραδοσιακής ζωής των κατοίκων της περιοχής.

πράσινο περιβάλλον των αμπελώνων του οροπέδιου των Αρμενοχαντράδων και έχει να επιδείξει στον επισκέπτη ένα πολύ όμορφο λαογραφικό μουσείο. Στην ενετική απογραφή του 1583 ο Χανδράς αναφέρεται με την ονομασία Candra και Chandra και 399 κατοίκους. Κατά παράξενη σύμπτωση τον ίδιο περίπου πληθυσμό διατηρεί και σήμερα.

-Πριν περιπλανηθούμε στα μεσαιωνικά ερείπια της Βόϊλας, προτείνω να επισκεφτούμε την περιοχή "Παντέλη", εκεί όπου βρίσκεται το παμπάλαιο εξωκκλήσι του Αφέντη Χριστού, λέει ο Μανόλης και κανείς μας δεν έχει αντίρρηση.

Μετά από 2,3 χλμ σε στενή άσφαλτο στα ΒΔ του Χανδρά συναντάμε έναν χωματόδρομο, που σε ορισμένα σημεία παρουσιάζει κάποιες δυσκολίες. Κατηφορίζουμε σε μια κατάφυτη χαράδρα στα ΒΔ του λόφου με τις ανεμογεννήτριες. Μετά από 3 χιλιόμετρα ο δρόμος τερματίζει. Εκεί, μέσα σ' ένα μαγευτικό περιβάλλον και αθέατο πίσω από πυκνές ελιές, λεμονιές, πορτοκαλλιές και μουσμουλιές βρι-

σκειται χτισμένο το εκκλησάκι του Αφέντη Χριστού. Το οικοδόμημα είναι έξοχο και η παλαιότητά του ολοφάνερη, που αποδεικνύεται και από το σχετικό χάραγμα που υπάρχει στο ναό: Hic fuit Petro Abramo 1486, δηλαδή: Εδώ ήλθε ο Πέτρο Αμπράμο το 1486. Η εκκλησία γιορτάζει κάθε χρόνο στις 6 Αυγούστου στη γιορτή της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος.

Επιστρέφουμε στον Χανδρά και σε απόσταση 800 μόλις μέτρων προς τα ανατολικά βρισκόμαστε μπροστά στα ερείπια της Βόϊλας.

Η αίσθηση είναι συγκλονιστική, νιώθουμε ξαφνικά σαν να μας περιβάλλει ο Μεσαίωνας.

Η ονομασία Βόϊλα προέρχεται ίσως από το Βυζαντινό όνομα "Βόϊλας", όπως ονομαζόταν από τους βυζαντινούς ο Βογιάρος, δηλαδή ο γαιοκτήμονας. Ίσως πάλι να προέρχεται από τις λέξεις Βούς+ελαύνω και να υποδηλώνει τον τόπο βοσκής.

Στην απογραφή του 1583 η Βόϊλα είχε 301 κατοίκους. Δεν ξέρουμε ποιος ήταν ο φεου-

"Διαβαίνοντας τα στενά σοκάκια του χωριού, μέσα από τα ερείπια με τις καμάρες και τα πλακόστρωτα, τα φραντσέζικα τόξα και τον αδρό ρυθμό της τοιχοδομίας, μέσα στην κατανυκτική σιγή της εγκατάλειψης, νομίζεις πως ακούγεται ο αχός του καλπασμού του Βυζαντινού άρχοντα, του μεσαιωνικού ιππότη, του τούρκου σαρικοφόρου". (Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ).

Η είσοδος του Πύργου της Βόϊλας, με τα χαρακτηριστικά ανάγλυφα τουρκικά σύμβολα, πελέκειες, κυπαρίσσια και πεντάλφες.

δάρχης της Βόϊλας, υποθέτουμε όμως πως ανήκε στην οικογένεια των Ενετών *Ζένων*. Μετά την τουρκοκρατία η οικογένεια αυτή εξισλαμίσθηκε και μετονομάσθηκε, απ' αυτήν δε προέρχεται ο *Τσιν-Αλής* ή *Τζεναλής*, από τους πιο φανατικούς γενίτσαρους. Η παράδοση τον θέλει ιδιοκτήτη του πύργου της Βόϊλας που εξωτερικά έχει τουρκικό επίγραμμα-

Μετά από πολλές δεκαετίες εγκατάλειψης το εκκλησάκι του Αγ. Νικολάου στο Κουφονήσι ξαναζεί όμορφες στιγμές, με τους πιστούς που έσπευσαν στην Τελετή των "Θυρανοϊξίων".

μα με χρονολογία 1742. Δίπλα από την επιγραφή υπάρχουν χαραγμένα τουρκικά σύμβολα, πελέκειες, κυπαρίσσια και πεντάλφες. Από την εποχή της τουρκοκρατίας επίσης προέρχονται οι δυο βρύσες με τις ανάγλυφες τουρκικές επιγραφές, αληθινά στολίδια του χωριού με άφθονο και κρύο νερό.

Ένα επίσης σημαντικό μνημείο της Βόϊλας είναι η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, του 15ου αιώνα.

Μέσα στην εκκλησία υπάρχει ο οικογενειακός τάφος της οικογένειας των Σαλαμών με επιγραφή σε ιαμβικό τρίμετρο και χρονολογίες 1510 και 1560. Το επώνυμο **Σολωμός** ή **Σαλαμός** αναμφίβολα έχει ρίζα από το Εβραϊκό Σολωμόν και πρόκειται για οικογένεια Εβραίων που εκχριστιανίστηκε και εγκαταστάθηκε τον 16ο αιώνα στην περιοχή της Σητείας. Πιθανότατα λοιπόν οι **Σολωμοί της Ζακύνθου** - από τους οποίους προέρχεται ο Εθνικός μας ποιητής **Διονύσιος Σολωμός** - έλκουν την καταγωγή τους από τους Σαλαμούς της Σητείας.

**ΚΥΡΙΑΚΗ 26 ΜΑΪΟΥ 2002
"ΘΥΡΑΝΟΪΞΙΑ" ΣΤΟ ΚΟΥΦΟΝΗΣΙ**

Η σημερινή μέρα είναι ιστορική για το Κουφονήσι. Μετά από τόσες δεκαετίες λησμονιάς και εγκατάλειψης οι θύρες του μικρού ναού του **Αγίου Νικολάου** του νησιού θα ξανανοιξουν. Θα ξανανοιξουν με μια καθ'όλα επίσημη τελετή: τα **θυρανοϊξια**. Εξίσου σημαντική είναι αυτή η μέρα και για μας. Όταν το περασμένο καλοκαίρι δημοσιεύσαμε το μεγάλο εκείνο άρθρο για το Κουφονήσι, ήταν αδύνατον να φανταστούμε, ότι μόλις δέκα μήνες μετά, θα ξαναζούσε μεγάλες στιγμές το λησμονημένο και περίφημο "Νησί της Πορφύρας"...

Στο μικρό αραξοβόλι του Γούδουρα επικρατεί μεγάλη κινητικότητα, όλοι προετοιμάζονται για την ειρηνική αυτή "απόβαση" στο Κουφονήσι. Μετά από δυο λεπτά έρχεται και ο Δήμαρχος και ξεκινάμε. Αύρα θάλασσας, αύρα Λιβυκού φέρνει στα πρόσωπά μας ο γαρμπής, καθώς το σκάφος πέφτει με ταχύ-

- "Άρατε πύλας οι άρχοντες υμών...και εισελεύσεται ο βασιλεύς της Δόξης".
-"Τις εστιν ούτος ο βασιλεύς της δόξης";
-"Κύριος κραταιός και δυνατός...Κύριος των δυνάμεων, ούτος εστιν ο Βασιλεύς της Δόξης".

Η κορυφαία στιγμή της τελετής των "Θυρανοιξίων", η στιγμή κατά την οποία ο σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ιεραπύτνης και Σητείας κ.κ. Ευγένιος κρούει την κλεισμένη θύρα, η οποία μετά από λίγο ανοίγει και ο Αρχιερέυς

εισέρχεται επίσημα στο ναό. Ισχυρός συμβολισμός της σιχομουθίας του Χριστού με τις δυνάμεις του Άδη.

Παρών στην Εορτή είναι και ο Δήμαρχος Λεύκης Γιάννης Δρακάκης και πιστοί από τους οικισμούς του Δήμου Λεύκης.

Αναμνηστική φωτογραφία του αρχαίου θεάτρου στο Κουφονήσι με εμφανέστατα τα ίχνη της διάβρωσης. Μακάρι κάποτε στο μέλλον, κατάλληλα αναστηλωμένο, να αναβιώσει με τις παραστάσεις του, τις παλιές ημέρες ακμής και πολιτισμού στο Κουφονήσι.

τητα στα κύματα. Περνάμε ανάμεσα από ξέρες και σημεία αβαθή και ρίχνουμε άγκυρα στο μικρό όρμο μπροστά απ' το εκκλησάκι του Αγίου Νικολάου. Προκυμαία και λιμάνι δεν υπάρχουν ακόμα στο Κουφονήσι, βγαίνουμε λοιπόν σ' έναν μικρό αυτοσχέδιο μώλο. Στη θέση του ερειπωμένου κτίσματος που κάποτε υπήρχε δίπλα στην ακτή, βρίσκεται σήμερα ένα πέτρινο οίκημα μικρό αλλά καλοφτιαγμένο, που προορίζεται στο μέλλον να χρησιμοποιήσει ως κατάλυμα. Είναι το πρώτο από μια σειρά έργων που προβλέπεται να εκτελεστούν, όπως η αποκατάσταση του φάρου, η διάνομιση και σήμανση των μονοπατιών, η δημιουργία ενός ασφαλούς αγκυροβολίου. Στόχος αυτών των επεμβάσεων είναι η προστασία της ιστορικής και αρχαιολογικής φυσιογνωμίας του νησιού και η διαφύλαξη του από την ανεξέλεγκτη μέχρι σήμερα επίσκεψη και ρύπανση των τουριστών. Με την άφιξη του σεβασμιωτάτου Μητρο-

πολίτη Ιεραπότνης και Σητείας κ. κ. **Ευγένιου** αρχίζει η θεία λειτουργία. Είναι ένα τελετουργικό εντελώς ξεχωριστό, με πολλούς συμβολισμούς, που διαφέρει από τα εγκαίνια και τελείται σε εξωκκλήσια και ναούς που ανακαινίζονται ή βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές.

Κάποια στιγμή απομακρύνομαι από τον αύλειο χώρο του ναού και ανηφορίζω μερικές δεκάδες μέτρα προς τον αντικρινό λοφίσκο. Αγναντεύω το εκκλησάκι του Αγίου Νικολάου, ασβεστοχρισμένο, πεντακάθαρο, με τον περιβάλλοντα χώρο περιποιημένο, με την Ελληνική σημαία και δίπλα της τη Βυζαντινή να κυματίζουν, με τους ανθρώπους που είναι συγκεντρωμένοι ολόγυρα. Είναι αυτός ο ίδιος χώρος, που δέκα μήνες πριν, επισκεπτόμασταν για πρώτη φορά και φωτογραφίζαμε με την Άννα. Ήταν τότε γεμάτος αγριόχορτα, έρημος και ξεχασμένος και εμείς με την Άννα είμασταν ολομόναχοι. Και ήταν αδύνατον

τότε να πιστέψουμε, πώς μέσα σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα, θα ξαναβρισκόμαστε εδώ, μα κάτω από τόσο διαφορετικές και αισιόδοξες συνθήκες.

Η ξεχωριστή ιεροτελεστία των θυρανοιξίων ολοκληρώνεται, η πρωτόγνωρη αυτή εμπειρία καταγράφεται για πάντα ανάμεσα στις αναμνήσεις μας. Μοιράζονται λειτουργίες και ξεροτήγανα, η ατμόσφαιρα είναι γιορταστική, όλοι είναι γελαστοί και χαρούμενοι. Μα πιο πολύ απ' όλους ο Γιάννης Δρακάκης, ο Δήμαρχος της Λεύκης, που ευτύχησε επί των ημερών του, να ξαναζεί τέτοιες στιγμές το Κουφονήσι.

-Θάθελα να πάω μια βόλτα ως τις Καμαρέλλες, μου ψιθυρίζει η Άννα. Νοστάλησα την εξωτική εκείνη αμμονδιά, τη λιτότητα του αρχαίου θεάτρου, τα μικροσκοπικά κελύφη των οστράκων της Πορφύρας.

Την παρακολουθώ ν' απομακρύνεται κατά μήκος της ακτής, ύστερα να στρέφει στο εσωτερικό, να ελίσσεται ανάμεσα στα θυμάρια και στους θάμνους, να εντοπίζει το στενό, αδιόρατο μονοπάτι, να παίρνει πορεία δυτική και στο τέλος να γίνεται ένα μικρό, αδιόρατο σημάδι. Στο πέτρινο σπιτάκι της παραλίας η μέρα προχωράει, παίρνουν και δίνουν οι ευχές και οι τσιουδιές. Κάποια στιγμή εμφανίζεται με βλέμμα ανήσυχο ο παλιός μας καπετάνιος, ο Νίκος Βεδεράκης.

-Ο γαρμπής δυναμώνει, λέει στο Δήμαρχο, θα χαλάσει ο καιρός. Όσο είναι νωρίς ακόμα, να πηγαίνουμε.

Δεν έχει άδικο. Η ένταση του αέρα ανεβαίνει, γεμίζει ρυτίδες η επιφάνεια του νερού, φαίνονται κιόλας οι πρώτοι αφροί απ' τη μεριά της δύσης. Μαζεύεται ο κόσμος στην ακτή, ένα-ένα γεμίζουν τα σκάφη και σαλπάρουν. Καιρός ήταν! Λίγη ώρα αργότερα τα κύματα του Λιβυκού ξεσπών στο Κουφονήσι.

-Αντε, στις 20 του Μάη τον άλλο χρόνο νάσαστε γεροί να μας ξανάρθετε, λέει ο Δήμαρχος. Να γιορτάσουμε και πάλι μαζί στον Αϊ-Νικόλα του νησιού.

Όσο πάει και μικραίνει το εκκλησάκι, απομένει ένα λευκό σημάδι, που σε λίγο δεν ξεχωρίζει από τα κύματα. Στρέφω το βλέμμα μου προς τη μεριά του αρχαίου θεάτρου, είναι όμως αδύνατον να διακρίνω τις κερκίδες του. Το μόνο ίσως που διαισθάνομαι είναι η μοναχική μορφή του αείμνηστου Νίκου Πα-

παδάκη, του μεγάλου εκείνου αρχαιολόγου - ερευνητή, που το έφερε στο φως μέσα από την άμμο των αιώνων και με τη θερμότητα του παρακίνηση έγινε η αιτία να γνωρίσουμε κι εμείς το Κουφονήσι.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

-Απόψε είναι πανσέληνος, μου λέει η Άννα και έμαθα πως βγαίνει από τη θάλασσα. Το μόνο που δεν ξέρω είναι σε ποιο σημείο ακριβώς.

-Θα απομακρυνθούμε λίγο απ' τον Ξερόκαμπο, εκεί προς την παραλία του Αμάτου. Με λίγη τύχη ίσως προβάλει πίσω απ' τους Καβάλους.

Ξεκινάμε από νωρίς, στήνουμε τον τρίποδα και περιμένουμε. Βασιλεύει πίσω απ' τα βουνά ο ήλιος, σκουραίνει ο ουρανός, χάνουν σταδιακά τη διαύγειά τους τα νερά της θάλασσας. Καρφώνουμε το βλέμμα πίσω απ' τους Καβάλους, τα τρία αυτά νησάκια με τον εντυπωσιακό βραχώδη όγκο. Κάποια στιγμή η Σελήνη, σχεδόν απρόβλεπτη όπως πάντα, ξεφεύγει απ' τα νερά του Λιβυκού και ανηφορίζει πολύ πιο δεξιά απ' τους Καβάλους. Φορτώνουμε αστραπιαία τον τρίποδα στο αυτοκίνητο και κατρακυλάμε με όση ταχύτητα μπορούμε στον χωματόδρομο. Τρία λεπτά αργότερα δεν μεταινώνουμε για την αναμονή και την προσπάθεια. Προλαβαίνουμε τη Σελήνη εκεί ακριβώς που θέλουμε, πάνω απ' τους Καβάλους.

Το απόγευμα της τελευταίας μας μέρας ξεκινάμε με τον Δήμαρχο μια βόλτα ως τα βόρεια ορεινά. Περνάμε από έναν εντυπωσιακό όρθιο μονόλιθο δίπλα στο δρόμο, που έχει επάνω του ανεξίτηλα χαράγματα από ημερομηνίες και ονόματα Ιταλών που βρέθηκαν στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο σε τούτη εδώ την Κρητική γωνιά. Λίγο πιο πάνω αφήνουμε αριστερά μας τον έρημο οικισμό **Λαμνώνι** και στο τέλος της διαδρομής, πάνω στους λόφους, ατενίζουμε από ψηλά τα φώτα του Ξερόκαμπου και πιο ανατολικά τις αμυδρές ανταύγειες της Κάτω Ζάκρου.

Νύχτα πια επιστρέφουμε στη Ζήρο. Λίγο πριν μπούμε στο χωριό τα φώτα του αυτοκινήτου πέφτουν επάνω σ' ένα πλασματάκι, που χοροπηδάει. Είν' ένα απίστευτα μικροσκοπικό λαγουδάκι, σχεδόν νεογέννητο. Μένει στο πλάι του δρόμου, ζαλισμένο και ακίνητο.

Κατεβαίνει από το αυτοκίνητο ο Γιάννης, το πλησιάζει και το πιάνει απαλά. Κρατώντας το στην αγκαλιά του έρχεται κοντά μου. Δεν είναι μεγαλύτερο από τη χούφτα μου. Μας κοιτάζει με μάτια έκπληκτα, η καρδιά του χτυπάει δυνατά. Το ξαναπαίρνει ο Γιάννης και το αφήνει μαλακά δίπλα στο δρόμο. Με δυο-τρία πηδηματάκια εξαφανίζεται στα χόρτα. Το μικρότερο λαγουδάκι που έχω δει ποτέ.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήταν μακροσκελέστατη η αναφορά αν θα ευχαριστούσαμε όλους τους ανθρώπους του Δήμου Λεύκης και τον τρόπο που ο καθένας μας βοήθησε. Αυτή άλλωστε η φιλοξενία και ανθρώπινη συμπαράσταση είναι μόνιμα φαινόμενα στην Κρήτη.

Θα περιοριστούμε λοιπόν να ευχαριστήσουμε αρχικά τον **Δήμο Λεύκης** και προσωπικά τον **Δήμαρχο Γιάννη Δρακάκη**, για την φιλοξενία τους, την ολόπλευρη στήριξη του άρθρου, τον άφθονο χρόνο και τις πληροφορίες που μας παραχώρησαν.

Θα ευχαριστήσουμε επίσης ονομαστικά για τις ποικίλες βοήθειες και εξυπηρετήσεις που μας παρείχαν τους:

Νίκο Θεοδωράκη, Γιάννη Δρακάκη, Αριστοτέλη Μεραμβελιωτάκη, Μανόλη και Μαρία Χρυσουλάκη, Νίκο Χατζηδάκη, Ευστάθιο Γερακάκη, Γιάννη Οικονόμου, Ιωάννη Χατζαντωνάκη, Μιχάλη Καβαλαράκη, Παύλο Κουφάκη, Βαγγελιώ και Παναγιώτη Μακρίδη (από την θαυμάσια ταβέρνα του Ξερόκαμπου "ΚΑΣΤΡΙ"), **Γιώργο Παθιάκη, Θεόδωρο Πετρουλάκη, Γιώργο Τσομπανάκη, Σταύρο και Βαγγελιώ Σηφάκη, Βέρα και Κώστα Θεοδωράκη** από τη VILLA PETRINO και όποιον άλλο φίλο μας ενδεχομένως παραλείψαμε.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

ΔΙΑΜΟΝΗ

ΞΕΡΟΚΑΜΠΟΣ (08430)

AMPELOS BEACH : Τηλ.26724

ZEYS : Τηλ. 26743

ANATOLI : Τηλ. 26734

EDEM : Τηλ. 26742

ASTERAS : Τηλ. 26787

VILLA PETRINO : Τηλ. 26702

AKTI: Τηλ. 26780

OSTRIA : Τηλ. 26775

VILLA AMPELOS : Τηλ. 26721

NTAKOS : Τηλ. 26760

EOLOS : Τηλ. 26741

FYTROLAKIS :Τηλ. 26705
CRETA SUN : Τηλ. 26735
LIVIKO VIEW : Τηλ. 26733
Χατζηδάκης Γεώργιος, Τηλ. 26747
Ψαράκη Αγάπη, Τηλ. 23200

ΖΗΡΟΣ (08430)

Χαρκιολάκης Κωνσταντίνος, Τηλ. 91266

ΓΟΥΔΟΥΡΑΣ (08430)

Δρακάκη Άννα, Τηλ. 51874
Καταπότης Εμμανουήλ, Τηλ. 51997
Μαμαντάκης Ματθαίος, Τηλ. 51165
Σφενδυλάκης Εμμανουήλ, Τηλ. 52248

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

♦ Ν. Π. Παπαδάκη, "ΣΗΤΕΙΑ, Οδηγός για την ιστορία, αρχαιολογία, πολιτισμό της", εκδ. Δήμου Σητείας, Σητεία 1980.

♦ Ν. Π. Παπαδάκη, "ΖΗΡΟΣ ΚΑΙ ΞΕΡΟ-ΚΑΜΠΟΣ", εκδ. Κοινότητας Ζήρου, 1989.
♦ Ν. Π. Παπαδάκη, "ΑΠΙΔΙΑ ΚΑΙ ΓΟΥΔΟΥΡΑΣ", εκδ. Συλλόγου Απιδιανών Αττικής "Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ", 1996.
♦ Ν. Ι. Θεοδωράκη, "ΑΡΜΕΝΟΙ ΣΗΤΕΙΑΣ, Από τα Βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα", εκδ. Κοιν. Αρμενών, Αρμένιοι 1996.
♦ Εμμ. Μ. Κουφάκη, "ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΣΗΤΕΙΑΣ", 2001
♦ Εμμ. Σ. Αγγελάκης, "ΤΟ ΧΩΡΙΟΝ ΑΡΜΕΝΟΙ ΣΗΤΕΙΑΣ-ΚΡΗΤΗΣ", Εκδ. ΑΛΙΚΙΩΤΗ, Αθήνα 1944
♦ "ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ-ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΒΟΪΛΑ ΣΗΤΕΙΑΣ". Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας Α.Ε.
♦ "ΕΙΔΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΔΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΝΟΜΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ", Οικον. Επιμελητήριο Ελλάδος. Περιφερειακό Τμήμα Ανατολικής Κρήτης.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

ΤΗΛ. ΚΕΝΤΡΟ
ΔΗΜΟΥ ΛΕΥΚΗΣ
(08430)
ΤΗΛ.
ΔΗΜΑΡΧΕΙΟΥ
(ΚΑΙ FAX): 91201,
91248, e-mail: dim-
lefk @ otenet. gr

ΕΣΤΙΑΣΗ

Τη θαυμάσια Κρητική κουζίνα και τις τοπικές σπεσιαλιτέ μορεί να απολαύσει κανείς στις ταβέρνες του Ξερόκαμπου, στην ταβέρνα της παραλίας του Γούδουρα, στις ταβέρνες της Ζήρου και της Συκιάς.